

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

İxtisas: 050647 Metrologoya ,standartlaşdırma və sertifikatlaşdırma mühəndisliyi

Qrup: 318

BURAXILIŞ İŞİ

Mövzu: Yüngül sənaye məhsulunun keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi və
optimallaşdırılması

Tələbə: Məmmədli R. T.

Rəhbər: b/m İmanova G. M.

Kafedra müdiri: dos. Aslanov Z. Y.

B A K I – 2015

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Fakültə Əmtəşünaslıq Kafedra Standartlaşdırma və sertifikatlaşdırma

İxtisas 050647 Metrologiya, standartlaşdırma və sertifikatlaşdırma mühəndisliyi

Təsdiq edirəm:
Kafedra müdiri

«___» _____ 2015

BURAXILIŞ İŞİ ÜZRƏ

T A P Ş I R I Q

Qr.№ 318 Məmmədli Rəşadət Tahir qızı
(famiyası, adı, atasının adı)

1. Mövzunun adı: Yüngül sənaye məhsulunun keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi və optimallaşdırılması
2. Mövzu üzrə tapşırıq Yüngül sənaye məhsulunun keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi və optimallaşdırılmasına aid materialların toplanması
3. Hesabat – izahat yazısının məzmunu (işlənəcək sualların siyahısı)
 1. Yüngül sənaye məhsulu haqqında
 2. Yüngül sənaye məhsulunun təsnifatı
 3. Yüngül sənaye məhsulunun keyfiyyət göstəriciləri və istehlak tələbləri
 4. Yüngül sənaye məhsulunu keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi
 5. Yüngül sənaye məhsulunun keyfiyyət səviyyəsinin optimallaşdırılması
 6. Yüngül sənaye məhsulunun keyfiyyətinin qorunub saxlanmasına kömək edən amillər
 7. Yüngül sənaye məhsulunun keyfiyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi yolları
4. Qrafiki materiallar 3 şəkil, 1 sxem
5. Tapşırığın verilmə tarixi 27 yanvar 2015-ci il
6. İşin verilmə müddəti 30 aprel 2015-ci il

TƏLƏBƏ Məmmədli Rəşadət Tahir
(imza)

RƏHBƏR b/m İmanova Gültəkin Musa
(imza)

REFERAT

Buraxılış işi “Yüngül sənaye məhsulunun keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi və optimallaşdırılması” adlı mövzuya həsr olunmuşdur.

Ayaqqabının keyfiyyətinin təmin olunması aktual məsələdir. Heç də təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1993-cü il 1 iyul tarixli 343 sayılı qərarı ilə Azərbaycan Respublikasında təhlükəsizliyi təmin olunmalı məhsulların siyahısına **ayaqqabı və uşaq ayaqqabısı** (ölçüsü 24-ə qədər) daxil edilmişdir. Ayaqqabının keyfiyyət səviyyəsi dedikdə onun keyfiyyətinin nisbi xarakteristikası, yəni qiymətləndirilən ayaqqabının bütün göstəricilərinin etalon göstəricilərinin cəmi ilə müqayisəsi başa düşülür. Gön ayaqqabıların keyfiyyət səviyyəsi kompleks xassələrə əsasən qiymətləndirilir. Gön ayaqqabıların keyfiyyət səviyyəsini onun layihələndirilməsi, istehsalı və istismarı mərhələləri üzrə qiymətləndirirlər.

Hər bir standartlaşdırma obyektini üçün iqtisadi optimal keyfiyyət göstəriciləri təyin olunmalıdır. Burada məmulatın hazırlanmasına və istismarına çəkilən xərclər nəzərə alınmalıdır. Elə etmək lazımdır ki, ən kiçik xərclərlə ən böyük səmərə alınsın.

Buraxılış işində aşağıdakı məsələlər geniş şərh olunmuşdur: yüngül sənaye məhsulu haqqında, yüngül sənaye məhsulunun keyfiyyət göstəriciləri və istehlak tələbləri, yüngül sənaye məhsulunun keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi, yüngül sənaye məhsulunun keyfiyyət səviyyəsinin optimallaşdırılması, yüngül sənaye məhsulunun keyfiyyətinin qorunub saxlanılmasına kömək edən amillər, yüngül sənaye məhsulunun keyfiyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi yolları.

Buraxılış işi VII fəsildən, 57 səhifədən, 3 şəkildən, 1 sxem ibarətdir.

GİRİŞ

Mühüm xalq istehlakı malları üzrə istehsalın mühüm sahələrindən biri yüngül sənayedir. İstehsal müəssisələrinin stabil işləməsinin, buraxılan məhsulların rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinin əsasını bu məhsulların keyfiyyəti təşkil edir. Klassiklər göstərmişlər ki, keyfiyyətli məhsul istehsal etmək cəmiyyət üçün çox məhsul istehsal etmək deməkdir. Müasir elmi – texniki tərəqqi şəraitində məhsulun keyfiyyətinin fasiləsiz olaraq yüksəltmək problemindən daha kəskin, mürəkkəb və əsas problem demək olar ki, yoxdur.

Yüngül sənaye çoxsahəlidir. Yüngül sənaye – toxuculuq, tikiş, xəz-dəri, ayaqqabı, trikotaj və xalçaçılıq sahələrindən ibarətdir.

İstehlak malları istehsalında gön-dəri və ayaqqabı istehsalı da mühüm əhəmiyyətə malikdir. Ayaqqabı istehsalı kütləvi, çox çeşidli istehsal olub, çeşidinin sürətlə dəyişən və kütləvi istehlaka yönələn bir sənaye sahəsidir. Bu istehsal sahəsinin fərqli cəhəti onun yüksək material və əmək tutumuna malik olmasıdır.

Ayaqqabı formasına görə geyimin tamamlayıcı bir elementidir. Belə ki, ayaqqabı rahat olmalıdır, ona görə də ilk növbədə mütəxəssislər və bu sahədə çalışan insanlar onun formasına xüsusi diqqət yetirməlidir.

Hazırkı dövrdə respublikada əhalinin tələbini təmin edəcək həcmdə gön-ayaqqabı malları istehsal edilmədiyindən bu mallar respublikanın daxili bazarına xarici ölkələrdən daxil olur. Bu malların keyfiyyətinə nəzarət etmək üçün yüksək ixtisaslı əmtəəşünas və ekspert kadrlar respublikaya olduqca lazımdır. Həmçinin respublika daxilində istehsal olunan gön-ayaqqabı mallarının keyfiyyətini dünya standart tələblərinə uyğunlaşdırmaq mühüm məsələlərdəndir.

Əhalinin ayaqqabı mallarına olan tələbatının hərtərəfli ödənilməsi işində ayaqqabı istehsalı sahəsində çalışan əmtəəşünasların, ekspertlərin qarşısında mühüm vəzifələr durur. Onlar istehlakçıların ayaqqabı mallarına olan tələbatını elmi əsaslarla dərinlən öyrənməli, onların keyfiyyətini orqanoleptiki və laboratoriya metodları ilə dəqiq təyin etməyi bacarmalıdırlar.

Hər bir xalqa məxsus olan ayaqqabı tiplərinin inkişafının təhlili göstərir ki, bu prinsipin özü xalq sənətkarlarının yaratdığı ayaqqabı formaları müasir bədii konstruksiyalaşdırmanın keçmiş elementlərinin yeniləşdirilməsi sayılır. Buradan görüldüyü kimi, gön ayaqqabıları insan cəmiyyətinin bütün tarixində əsas geyim əşyalarından birisidir. Neçə yüz illiklər ərzində ayaqqabı özünün formasını və konstruksiyasını dəyişsə də, öz funksiyasını saxlaya bilmişdir.

Buradan göründüyü kimi, ayaqqabının funksiyası çoxcəhətlidir və bunların tam ödənilməsi təkcə ayaqqabının forması və konstruksiyasının dəyişməsi ilə təmin oluna bilməz.

Burada, ilk növbədə tətbiq olunan xammal və materialların təbiəti və növləri, gön yarımfabrikatlarının emalı və keyfiyyət göstəriciləri, yeni texnoloji üsulların, maşın və avadanlıqların tətbiqi ilə çalışan işçilərin professionallıq qabiliyyəti, yeni standart normalarının tətbiqi, keyfiyyətə nəzarətin təşkili, sınaq üsullarının tətbiqi, keyfiyyətin qiymətləndirilməsində ən səmərəli metodlardan istifadə edilməsi və digər amillərin həlledici rolu vardır.

Sənaye məhsullarının texniki səviyyəsinin təkmilləşdirilməsinə yönəldilən mühəndis – texnoloji və təşkilati məsələlərin yerinə yetirilməsi və idarə edilməsi üçün əvvəlcə onun keyfiyyət göstəricilərinin optimal qiymətini təyin etmək lazımdır. Keyfiyyət göstəricilərinin o qiyməti optimal hesab edilir ki, ya onun yaradılmasına və istismarına çəkilən xərclər istismar zamanı əldə edilən səmərədən az olsun, ya da çəkilən xərclərə nisbətən daha çox gəlir əldə edilsin. Keyfiyyət göstəricilərinin optimal qiymətinin mövcud məmulatınkı ilə uyğun gəlməsi mütləq şərt deyil, amma hər bir halda o, keyfiyyət göstəricilərinin real qiymətinə yaxın olmalıdır.

Məhsulun keyfiyyət göstəricilərinin optimallaşdırılması hər bir konkret şəraitdə özünəməxsus metodlarla həll edilir. Bununla yanaşı texniki məmulatların keyfiyyət göstəricilərinin və keyfiyyət səviyyəsinin optimallaşdırılması problemləri həm elmi, həm də praktiki nöqteyi-nəzərdən aktual olaraq qalır.

Keyfiyyətin açarı elmi-texniki tərəqqinin son nəəliyyətləri əsasında yaradılmış qabaqcıl texnologiyanın tətbiqi ilə yanaşı keyfiyyətli mütəxəssislərin əlindədir. Ümumiyyətlə, bütün dövrlərdə məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsi zərurət olmuş, həyati zərurətdir və həyati zərurət olaraq da qalacaqdır.

Buraxılış işində yüngül sənaye məhsulunun keyfiyyət göstəriciləri, keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi və optimallaşdırılması geniş şərh olunmuşdur (mövzuda konkretlik olsun deyə yüngül sənaye məhsulu kimi gön ayaqqabıları götürülmüşdür).

1.YÜNGÜL SƏNAYE MƏHSULU HAQQINDA

Xalq istehlakı malları istehsalı dedikdə,əhalinin gündəlik tələbatı üçün zəruri olan mallar parça,paltar,ayaqqabı,ev əşyaları və s. başa düşülür. Bunlar başlıca olaraq yüngül sənaye müəssisələrində istehsal olunur. Yüngül sənaye – **toxuculuq ,tikiş,xəz-dəri,ayaqqabı ,trikotaj və xalçaçılıq** sahələrindən ibarətdir [29].

Yüngül sənaye çoxsahəlidir.**Toxuculuq sənayesi** Azərbaycanda yüngül sənayenin əsas sahələrindən biridir. Hazırda toxuculuq sənayesinin payına bütün yüngül sənaye istehsalı üzrə mal dövriyyəsinin ümumi həcmnin 70 % -ə qədəri düşür [27]. Bu sahədə əsas yeri pambıq,ipək,yun parçalarının toxunması tutur.Toxuculuq sahəsinin əsas məhsulu müxtəlif növ parçalardır. Bu məhsul əsasən əhalinin tələbatını ödəməyə yönəlmişdir. O cümlədən,ondan xammal və əlavə material kimi tikiş,ayaqqabı,yeyinti sənayesində,maşınqayırmada və digər sahələrdə istifadə olunur.

Toxuculuq sahəsində kətan istehsalının da mühüm yeri vardır. Hazırda istehsal olunan bütün kətan parçaların 70 %-i texniki istehsal məqsədi daşıyır [27]. Kətandan sukeçirməyən xüsusi geyimlər ,çadırlar,yanğına qarşı əlcəklər və s. hazırlanır.

Yun mallar sənayesi müxtəlif növ məhsullar istehsal edir: məişətdə işlədilən parçalar,xalçalar,yorğanlar və s. Yun parçaların əsas hissəsi şəxsi tələbatları ödəmək ,yalnız 5 %-i texniki məqsədlər üçün işlədilir.

Məişətdə istifadə edilən ən qiymətli məmulatlardan biri də xalça məmulatlarıdır. Xalça sənəti Azərbaycanda çox qədim tarixə malikdir.Arxeoloqlar Mingəçevirdə III-VIII əsrlərə aid katakombə qəbirlərdən palaz, xalça qalıqları və xalça toxunması alətləri aşkar etmişdirlər. Azərbaycan xalçaları həm coğrafi mövqeyinə, həm də naxış, kompozisiya, rəng həlli və texniki xüsusiyyətlərinə görə müxtəlif qruplara bölünür. Xalçaların adları istehsal olunduqları yerlərin adı ilə bağlıdır. Azərbaycan xalçaçılıq sənəti şərti olaraq 7 xalçaçılıq məktəbinə bölünür: Quba, Bakı, Gəncə, Qarabağ, Təbriz, Şirvan və Qazax xalçaçılıq məktəbləri. XVII-XX əsrlərdə Azərbaycanda toxunmuş nəfis xalça malı dünyanın məşhur muzeylərini və şəxsi kolleksiyalarını bəzəyir. Bunların ən yaxşı nümunələri Tekstil muzey (Vaşinqton), Şərqi xalçaları incəsənəti muzeyi (Moskva), Azərbaycan Xalçası və Xalça Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyində (Bakı) saxlanılır.

Tikili mallar sənayesinin müəssisələri demək olar ki,hər bir regionda mövcuddur və əsasən regionun daxili tələbatlarını ödəyir. Son illərdə tikili mallar sənayesi bir çox xarici ölkələrdə uğurla əməkdaşlıq edir. Tikiş sənayesi

istehsalçıları üçün xarici tərəfdaşlarla əməkdaşlıq məhsulun keyfiyyətini yaxşılaşdırmağa ,onun daxili və dünya bazarlarında yüksək rəqabət qabiliyyətinə malik olmasına imkan yaradır [3].

İstehlak malları istehsalında **gön-dəri və ayaqqabı** istehsalı da mühüm əhəmiyyətə malikdir. Ayaqqabı istehsalı kütləvi,çoxçeşidli istehsal olub,çeşidinin sürətlə dəyişən və kütləvi istehlaka yönələn bir sənaye sahəsidir. Bu istehsal sahəsinin fərqli cəhəti onun yüksək material və əmək tutumuna malik olmasıdır.

Dəri-ayaqqabı sənayesinin tərkibinə dəri-qalantereya sənayesi də daxildir. Qalantereya termini fransız- “qalanterei” sözündən əmələ gəlmişdir [8]. İlk əvvəl bu termindən üzük,sırğa,boyunbağı və digər zərgərlik əşyaların işarələnməsi üçün istifadə edilirdi. Sonralar ticarətdə bu termini geyimə aid olan xırda əşyaları (qalstuklar,düymələr və s.),üstünlüyü tətbiqi əhəmiyyəti olan (krujevalar,düymələr,saplar və s.) malların işarələnməsi üçün istifadə edilirdi. Hal-hazırda isə qalantereya termini müxtəlif məmulatları və eyni zamanda çantaları,çemodanları ,portfelləri,əlcəkləri,kağız qovluqlarını və digər məmulatları əhatə edir.

Dəri – ayaqqabı sənayesinin tərkibinə həm də **xəz istehsal sahəsi** daxildir. Bu sahə özündə xammal boyaqçılıq və xəzçilik – tikişi istehsalını birləşdirir. Burada müxtəlif növ dərinin və xammal xəzin aşılınması ,boyanması,bəzək vurulması və ondan müxtəlif məmulatların hazırlanması həyata keçirilir [3].

Ayaqqabı – ayağı zərərli xarici təsirlərdən qoruyan geyim növüdür. İnsan ən erkən inkişaf mərhələsində ayaqqabıya oxşar əşyalardan istifadə etmişdir. Paleolit dövründə ehtimal ki,ayaqqabı əvəzinə ayağa xam dəri,yaxud gön dolamışlar. Dağlıq Altayda təqribən e.ə. 5 –ci əsrdə dəri və keçədən hazırlanmış ayaqqabı geymişlər [13]. Ayaqqabının növləri təbii coğrafi şəraitdən ,başlıcası isə insanların təsərrüfat məşğuliyyətlərindən asılı olmuşdur. Azərbaycanda ayaqqabıdan qədim zamanlardan istifadə etmişlər. Arxeoloji qazıntılar zamanı Mingəçevirdən e.ə. 11-8 əsrlərə aid Qafqaz uzunboğaz çəkmələrinə oxşar,gildən hazırlanmış qablar tapılmışdır. Ayaqqabı formasında olan belə qablar Qızılvəngdə,Xanlarda (Azərbaycan SSR) ,Gürcüstanda və Şimali Qafqazda da aşkar edilmişdir [12]. Ayaqqabının rahatlığı onun nömrə və formasının ayağın ölçülərinə uyğunluğu ilə,ayaqqabının ölçüsü və ya nömrəsi isə qələbin uzunluğu ilə müəyyən edilir. Bu ştixmas (qələbin və ayağın altını ölçən lent) sistemində ştix (1 ştix 2/3 sm),metrik sistemdə sm ilə göstərilir. SSRİ-də ayaqqabıların nömrələnməsində əvvəllər ştixmas sistemi işlədilirdi. 1967-ci ildən metrik sistemə keçilmişdir [13]. Bu sistemdə yanaşı nömrəli ayaqqabılar bir-birindən 0,5 sm fərqlənir.

Ayaqqabı əsasən üzlük və altlıqda ibarətdir. Altlıq –gön,rezin,süni dəri,üzlük

isə yumşaq dəri ,meşin,şevro ,xrom ,toxunma və süni materiallardan (kirza,şarqolin,süni zamşa) olur.Süni material ayaqqabının hazırlanma prosesini sadələşdirir,çeşidini artırır və keyfiyyətini yüksəldir. Ayaqqabı istehsalı prosesi – materialın biçilməsi ,hissələrin quraşdırılma,bitişdirilmə və qəliblənməsi ,altlığın üzlüyə bərkidilməsi ,habelə hazır ayaqqabıya bəzək vurulmasından ibarətdir.

İnqilabdan əvvəl Azərbaycanda ayaqqabı kiçik emalatxanalarda ancaq əl ilə hazırlanırdı. Sovet hakimiyyəti qurulduqda sonra dəri- ayaqqabı sənayesi yaranmış və inkişaf etmişdir. 1930-cu ildə Bakıda sənaye əhəmiyyətli ilk ayaqqabı fabriki (2 №-li fabrik) tikilmişdir. 1933-cü ildə fərdi ayaqqabı tikişi fabriki istifadəyə verilmişdir. 1944-cü ildə yeni ayaqqabı fabriki (1 №-li fabrik) işə salınmışdır. 1960-cı ildə Bakı gön-dəri zavodu,1971-ci ildə Stepanakertdə ayaqqabı fabriki işə salınmışdır. 1972-ci ildə Bakı ayaqqabı istehsalat birliyi,1973-cü ildə isə Bakı gön-dəri müəssisələri istehsalat birliyi yaradılmışdır.

Ayaqqabının 7 minillik tarixi var [28]. Ancaq son illər ayaqqabıdan ayaqları qorumaq üçün yox,gözəl və hündür boylu görünmək üçün istifadə edirlər.

İlk ayaqqabı olan səndəl isti ölkələrdə icad olunmuşdur [29]. Şərqdə ayaqları isti qumdan qorumaq üçün ilk dəfə hündürdaban ayaqqabıdan istifadə olunub.

Ayaqqabı malları **gön ,keçə və rezin ayaqqabılarına** bölünür. Bunların içərisində ən əsas yeri gön ayaqqabıları tutur. Çox vaxt gön və dəri anlayışlarını eyniləşdirirlər,lakin bunlar fərqli-fərqli anlayışlardır. Heyvanlardan soyulmuş hissəyə dəri deyilir. Gön zavodlarında bu dəriləri müxtəlif üsullar ilə aşıladıqda ,onlar gön halına gəlir.

Ayaqqabının altı üçün bərk və qalın gön ,ayaqqabıların üzləri üçün isə nazik və yumşaq gön tələb olunur.

Aşağıdakı heyvanlardan dəri alıb ,gön hazırlayırlar:

- 1) iribuynuzlulardan və onların balalarından;
- 2) xırdabuynuzlulardan(qoyun-keçi);
- 3) atlardan;
- 4) dəvələrdən;
- 5) donuzlardan;
- 6) marallardan;
- 7) itlərdən;
- 8) su heyvanlardan (süti,su pişiyi);
- 9) ilanlardan;
- 10) balıqlardan [11].

Ümumiyyətlə,heyvanların yaşadıkları yerin,yedikləri yemin,çəkdiyi

naxoşluqların, istifadə edilmə məqsədləri və s. onların dərilərinə böyük təsiri vardır. Ən yaxşı keyfiyyətli dəriləri orta iqlimdə yaşayan heyvanlar verir ki, bu da isti və soyuqda saxlanan heyvanların dərisindən qiymətli sayılır. Soyuq yerdə dəri qaba, qalın, amma boş, məsaməli olur. Kök heyvanların dərisi də yaxşı olur. Odur ki, yayda və payızda kəsilən heyvanlar qalın, yumşaq və yaxşı dəri verirlər, amma yay və qışda kəsilənlər, alçaq keyfiyyətli, nazik dəri verirlər. Axtalanmış heyvanlar isə ən yaxşı dəri verirlər [11].

Heyvanların dəriləri gön sənayesindən ötrü əsas sayılır, odur ki, dərilərin təmizliyinə və nöqsansız olmasına əvvəldən fikir vermək lazımdır. Bundan ötrü heyvanların saxlanması çox əhəmiyyətlidir. Çirkli, təmizlənməmiş tövlələrdə heyvanlar yaşayarkən dərilərinə bir çox zibillər yapışır ki, orada olan mikroblar dərinə və tükləri yeyib davamsız hala gətirir. Odur ki, heyvanları vaxtılı-vaxtında təmizləməklə bərabər, yay, yaz fəsilələrində onları çimzdirmək lazımdır.

İndiyə qədər mövcud gön-dəri və ayaqqabı istehsalı əhalinin tələbatını ödəmir. Bakı, Gəncə ayaqqabı və gön –dəri kombinatları yenidən qurulmasına baxmayaraq, dünya səviyyəsində deyildir. Azərbaycanda yüngül sənaye mallarına olan daxili tələbatın 90%-i idxal hesabına ödənilir. Xüsusilə ayaqqabıların keyfiyyəti və modelləri əhalinin tələbini, zövqünü təmin etmir.

2. YÜNGÜL SƏNAYE MƏHSULUNUN TƏSNİFATI

Qeyri ərzaq malları içərisində çeşidinin mürəkkəbliyinə görə ən mürəkkəb mal qrupu gön ayaqqabıları hesab olunur və bu qrup malların çeşid xarakteristikasının öyrənilməsini asanlaşdırmaq məqsədilə onları müəyyən əlamətlərinə görə təsnifata ayırır və hər təsnifat üzrə hər bir ayaqqabı qrupunun ayrı-ayrılıqda öyrənilir. Gön ayaqqabıları təyinatına, istehlakçının cinsinə və yaşına, ölçü və doluluğuna istehlak şəraiti və mövsümünə, üz materiallarının növünə, ayaqqabının növlərinə, altının üzünə birləşdirilmə və digər əlamətlərinə görə təsnif olunur.

Üzünü parçadan, fətrdən, süni dəridən və s. olan ayaqqabıları daxil etməklə **təyinatına görə** gön ayaqqabıları təyinatına görə məişət, idman, istehsalat, tibbi (ortopedik) ayaqqabılara bölünür.

Cins və yaş xüsusiyyətlərinə görə gön ayaqqabılar 10 qrupa bölünür: kişi, qadın, oğlan, qız, məktəbli oğlan, məktəbli qız, uşaq, az yaşlı uşaq, qusarik, pinetka qruplarına bölünür.

Satış təcrübəsində az yaşlı uşaq, qusarik və pinetka qruplarını “uşaq ayaqqabısının çeşidi”, məktəbli oğlan və qız, oğlan və qız qruplarını “məktəbli ayaqqabısının çeşidi” adlandırılan ümumi adla birləşdirirlər.

Böyüklərə məxsus gön ayaqqabıları içərisində yaşlılar üçün olan ayaqqabılara xüsusi fikir verilir. Bu cür ayaqqabılarda yaşlı adamların anatomik quruluşu və fizioloji xüsusiyyətləri nəzərə alınır və pəncənin barmaq dəsti hissəsi nisbətən iri ölçüyə malik qəliblərdə hazırlanır [5]. Yaşlı adamlarda orqanizmin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq ayağın barmaq dəsti hissəsində bəzi dəyişikliklər baş verdiyindən bu növ ayaqqabıların üz və alt detalları üçün yumşaq və elastik xassəli gön materiallardan istifadə edilir. Belə ayaqqabılar ayağa geyilən zaman ayaqda təzyiq yaranmasının qarşısı alınmış olur. Buna səbəb isə ayaqqabı detalları ölçülərinin nisbətən iri olmasıdır.

Növlərinə görə gön ayaqqabılar kişi və qadın çəkmələrinə, batinkalara, yarım batinkalara və tuflilərə bölünür.

Növ müxtəlifliyinə görə bu ayaqqabılar uzunboğaz və qısaboğaz çəkmələrə, batinka-sapojkilərə, opangilərə, mokasinlərə, səndəllərə, çustlara, idman, ev və yol ayaqqabılarına və s. ayrılır. Bunların içərisində səndəllər, çustlar, ev, yol və idman ayaqqabıları bir-birinə oxşadıqlarına görə “Yüngül ayaqqabılar” adı altında qruplaşdırılır.

Ayaqda bərkidilməsinə görə qaytanlı, düyməli, basmalı, toqqalı, rezinli, zəncir-bağlamalı və bərkidilmə vasitəsi olmayan ayaqqabılar ola bilər.

Ayaqqabı altlıqlarının materiallarına görə göndən, monolit, məsaməli, məsaməli transparent və gönəbənzər rezindən, keçədən, plastik kütlədən, təbii kauçukdan və s-dən olur.

Ayaqqabı altlıqlarının bərkidilmə üsullarına görə yapışdırma, rant, istivulkanlaşdırma, yarımşəndəl (doppel), şəndəl, parko üsulu, başdan-başa tikmə, çevirmə, mıx, vint və kombinə olunmuş üsullarına görə bölünürlər. Dabanlıqlarının hündürlüyünə görə dabansız (idman, ev və milli tuflilər), alçaq daban (25 mm-ədək), orta (26-45 mm), hündür (46-60 mm) və xüsusi hündür dabanlıqlarda (60 mm-dən yuxarı) olur [7]. Qadın və qız ayaqqabıları hündür və xüsusi hündür dabanlıqlarda istehsal olunur.

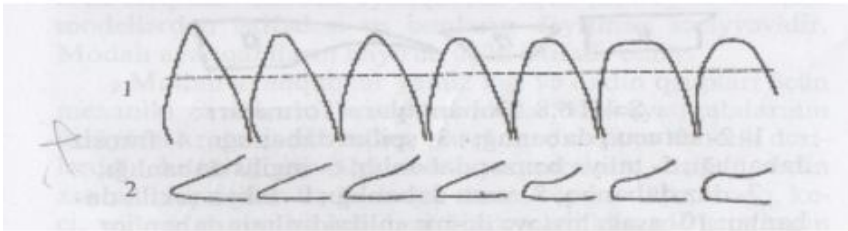
Gön ayaqqabıları **üzlüklərinin rənginə görə** qara, rəngli (qəhvəyi), əlvan (qırmızı, tünd qırmızı, göy, mavi, tünd boz, sarı), açıq (açıq boz və süd rəng, ağ, təbii, iki-rəngli) istehsal olunur.

İstehsalın xassəsinə görə kütləvi, modalı və fərdi ayaqqabılara bölünür.

İstehsalına görə gön ayaqqabıları mexaniki və əllə istehsal üsullarına bölünür.

Ümumiyyətlə, fason dəyişdikdə qəlibin burun hissəsinin forması dəyişilir, daban və qelyonka hissələri adətən dəyişməz qalır.

Ayaqqabının burun hissəsinin formasının dəyişdirilməsindən asılı olaraq dairəvi, düzbucaqlı; en kəsiyinin formasına görə isə dəyirmiləşdirilmiş tilli və tilli ola bilər (şəkil 1) [8].

Şəkil 1. Ayaqqabının burun hissəsinin forması: 1- yuxarıdan görünüşü; 2- yandan görünüşü.

Xüsusilə qadın ayaqqabılarının dabanlıqlarının fasonları öz müxtəlifliyinin çoxluğu ilə fərqlənir.

Bunlar hündürlüklərinə,qalınlıqlarına,ölçülərinə,dayaq sahələrinə və yuxarı səthinin formasına görə fərqlənirlər.

Ayaqqabının modelləri onun fasonundan çox olduğundan hər bir qələbin fasonun üzərində bir neçə model hazırlana bilər. Ayaqqabı modellərini fərqləndirən mühüm cəhətlərdən biri də onun dekorativ bəzəyidir. Gön ayaqqabıların bəzədilməsi üçün perforasiyadan,dekorativ tikişdən,kantdan,toqqadan,dekorativ fiqurdan,xəzdən,foto möhüründən,dekorativ və fiqurlu rantlardan və s. vasitələrdən istifadə edirlər.

Məişət ayaqqabıları. Məişət ayaqqabıları adi şəraitdə,şəhər və kənd yerlərində geyilmək üçün nəzərdə tutulur. Məişət ayaqqabıları istehsal edilən bütün ayaqqabıların 97 %-ni təşkil edir. Bu ayaqqabılar əhalinin bütün cins-yaş qrupları üçün təyin olunmuşdur.

İstehlak şəraiti və geyilməsi mövsümündən asılı olaraq məişət ayaqqabıları belə qruplaşdırılır: gündəlik geyilənlər- buraya payız –yaz ,qış və yay mövsümlü ayaqqabılar;gəzinti üçün – buraya müxtəlif mövsümlü və ev ayaqqabıları daxildir. Belə qruplaşdırmanın istehlakçıların müxtəlif növ ayaqqabılara olan tələbinin ödənilməsinə və mövsümünə asılı olaraq ayaqqabıların vaxtılı- vaxtında istehsal olunmasına həlledici təsir göstərir.

Gəzinti ayaqqabıları modalı ayaqqabılar adı altında istehsal olunur. Modalı ayaqqabılar daha gözəl xarici tərtibata və modaya malik olurlar,hazırlanmasında orijinal dekorativ elementlərə,detallarını kənarlarının emal edilməsində istifadə olunan əməliyyatlara qarşı daha yüksək tələblər qoyulur. Bu ayaqqabıların istehsalı üçün daha yüksək keyfiyyətli və gözəl xarici görünüşə malik xam materiallardan istifadə olunur. Modalı ayaqqabıların altının üzünə bərkidilməsində yapışdırma,rant,tikiş,doppel,tikiş yapışdırma üsullarından daha çox istifadə edilir [8].

Ayaqqabı çeşidi içərisində ən çox xüsusi çəkiyə malik olan ayaqqabılar **payız-yaz mövsümü** üçün olan ayaqqabılardır. Buraya çəkmələr,botinkalar,yarım botinkalar və örtülü tipli tufllilər daxildir. Üz materialı kimi xrom,yuft,süni və sintetik gönlərdən istifadə olunur.

Yay ayaqqabıları nisbətən yüngül konstruksiyaya malik ayaqqabılardır. Bunlar astarlı,astarsız,açıq tiplərdə istehsal edilir. Üz materialı kimi müxtəlif rəngli xrom gönlər ,zamşa, pambıq və kətan parçalar ,süni gönlər istifadə edilir. Altlıq materialı kimi müxtəlif növ rezindən ,plastik kütlədən ,gönəbənzər rezindən istifadə edilir [6]. Yay ayaqqabıları çeşidinə tufllilər,səndəllər,səndəletlər,çuvyaklar,opankilər,mokasinlər aiddir.

Qış ayaqqabıları dedikdə içi istiləşdirilmiş ayaqqabılar nəzərdə tutulur və

bunların istisaxlama xassəsini yüksəltmək üçün üz materialı yaxşı istilik saxlayan materiallardan,yəni yun və yarım yun parçalardan,fetrdən,toxunmamış parça materiallarından ,süni göndən,sintetik gönlərdən və astarı üçün yüksək istiliksaxlama qabiliyyətinə malik yarımıyun parçalardan,təbii və süni xəzlərdən istifadə edilir. Bu qrup ayaqqabıların alt materialı məsaməli rezindən,göndən,keçədən,gönəbənzər və transparent rezindən ,stironip markalı rezindən və s. hazırlanır. Stironip ,gönəbənzər və transparent rezindən olan altlıq materiallarının istiliksaxlama xassəsini yaxşılaşdırmaq və sürtünmənin qarşısını almaq məqsədilə onun alt üzünü kələ-kötür formaya salırlar.

Ev ayaqqabıları özlərinin yüngüllüyünə,yumşaqlığına,yüksək gigiyenik xassələrinə,üzlüyünün sadəliyinə ,ayağa geyilməsinə və soyundurulmasına görə xarakterizə edilir. Üz materialı kimi xrom gönlərindən,yun,pambıq və süni ipək parçalardan,fetrdən ,süni gönlərin müxtəlif markalarından istifadə edilir. Altlıq üçün keçə,məsaməli və monolit rezin ,plastik kütlə və təbii gön materialı tətbiq edilir. Altının üzünə bərkidilməsi üçün yapışqan ,isti vulkanizasiya,tökmə,tikiş-yapışqan ,sap tikişi,tikib çevirmə üsullarından istifadə edilir.

Üz materialının növünə görə məişət gön ayaqqabıları.

Ümumiyyətlə,ayaqqabının üz materialının növünə görə onun davamlılığını,rütubət keçirməsini,rütubətdən mühafizə etməsini,estetik xassələrini təyin etmək olar.

Yuft ayaqqabıları çətin iqlim şəraitində ,yəni gilli və daşlı yerlərdə ,palçıqlı yollarda ,kənd təsərrüfatı və istehsal işlərinin yerinə yetirilməsində geyilir. Bu ayaqqabılar qara rəngli xam materiallardan hazırlanmaqla az çeşidlidir,bəzəndirici elementlərdən istifadə edilmədən istehsal olunur.

Yuft ayaqqabıları təyinatına görə məişət,idman və istehsalat ayaqqabılarına ,növlərinə görə isə çəkmələrə,qısaboğaz çəkmələrə və botinkalara bölünür. Bu növ ayaqqabılar balıqçılıq və ağac emalı sənayesi üçün bəxili və yarım bəxili,porşinlər növündə istehsal olunur. Bəxili və yarım bəxili ayaqqabıları balıqçı və meşə kəsən fəhlələr üçün təyin olunmuşdur. Bunları düyə ,at və donuz dərilərindən hazırlayırlar. Bəxili yarım bəxilidən öz hündürlüyünə görə fərqlənir. Porşinlər – altlığı sərt olmayan,içliksiz,arxalıqsız və dabansız balıqçılar üçün yüngül görünüşlü ayaqqabılardır. Bu ayaqqabıları ayağa,baldıra və bud hissələrinə qalın qaytanlarla bərkidirlər.

Yuft ayaqqabılarından fərqli olaraq xrom ayaqqabılar nisbətən yüngül şəraitdə yeyilmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu qrup ayaqqabılar yaxşı gigiyenik xassələrə,hiqroskopikliyə,rütubət keçirməyə,nisbətən yüngül və az qabalığa malikdir. Xrom ayaqqabıları fasonu və modellərinin müxtəlifliyinə görə

fərqlənirlər. Bunlar kütləvi və modalı istehsal olunurlar. Xrom ayaqqabısının çeşidinə uzunboğaz çəkmə,qısa boğaz çəkmə,çəkmə,yarımçəkmə,tufli,səndəletlər,yay tuffiləri,opankalar,mokasinlər, pantoletlər,səndəllər,başmaqlar,idman,ev tuffiləri daxildir. O cümlədən,üzü velyurdan,nubukdan,lak gönündən zamşadan hazırlanan ayaqqabılar da aiddir.

Üzü parçadan olan ayaqqabılar yay və qışda ,habelə ev şəraitində geyilmək üçün hazırlanan ayaqqabılardır. Parça ayaqqabılar nisbətən yüngül,hiqroskopik, yumşaq xassəli olmaqla bunların istehsalında yun və yarım yun parçalardan,fetrdən istifadə etməklə ayaqqabının istilik saxlama xassəsini yüksəltmək olar. Uzunömürlülüyünə görə parçadan olan ayaqqabılar xrom və kombinəlaşdırılmış ayaqqabılardan geri qalır. Çünki,parça materialları gönə nəzərən çox tez dağılır. Ayrı-ayrı detallarının davamlılığını artırmaq üçün onların bəzi detallarını (burun,xarici dabanlı qayışını) xrom gönlərindən biçirlər. Bu ayaqqabıların çatışmayan cəhəti yüksək su keçirmə qabiliyyətinə malik olmasıdır. Ona görə də bu ayaqqabıların quru iqlim şəraitində geyilməsi məsləhətdir.

Parça ayaqqabıların üz materialları kimi pambıq,yun,kətan,ipək parçadan,fetrdən,toxunmamış kətan parçalarından istifadə edilir.

Kombinə olunan ayaqqabıların çeşidinə kişi çəkməsi,yarımçəkmə,uzunboğaz çəkmə ,qadın sapojkisi,yarım sapojki,yarımçəkmə və tufli daxildir. Yeyilməyə qarşı dözümlülüyünə görə kombinə edilmiş ayaqqabılar yuft və xrom ayaqqabılarına nisbətən geridə qalır,lakin toxunma parça ayaqqabılarından üstündür,çünki ayaqqabının istismarı zamanı onun intensiv təsirlərə məruz qalan detallarını dəridən biçirlər.

Süni və sintetik gönlərdən olan ayaqqabılar təyinatına görə yay-yaz ,payız – qış və ev ayaqqabılarına ayrılır. Bu qrup ayaqqabılar yaxşı estetik xassələrə malikdir,amma davamlılıq və rütubət keçirmə xassəsinə görə üzü təbii gönlərdən olan ayaqqabılardan geri qalır.

Süni və sintetik materiallardan uzunboğaz çəkmə,çəkmə,yarımçəkmə,tufli və ev ayaqqabıları istehsal edilir.

Ayaqqabı cins-yaş əlamətləri.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1993-cü il 1 iyul tarixli 343 sayılı qərarı ilə Azərbaycan Respublikasında təhlükəsizliyi təmin olunmalı məhsulların siyahısına **uşaq ayaqqabısı** (ölçüsü 24-ə qədər) daxil edilmişdir. Uşaq ayaqqabıları yaşı 5÷7-ilədək olan uşaqlar üçün təyin olunmuşdur. Uşaq ayaqqabıları çeşidinə uzunboğaz çəkmə,çəkmə,yarımçəkmə,yarımçəkmə,tufli,səndəl,səndəlet,başmaq ,idman və ev ayaqqabıları daxildir. Uşaq ayaqqabıları metrik ölçü sistemi üzrə 17,0÷19,0-dək

ölçüləri arasında olur. Bu ayaqqabılar ayağın təbii inkişafına maneçilik törətməməli, yeriyan zaman ayağı sıxmamalı, yüngül olmalı, geyilmək üçün rahatlığı təmin etməlidir. Belə ayaqqabıların daxilində barmaqlar sərbəst yerləşməlidir, ona görə də ayaqqabının burun hissəsi bir qədər genişləndirilmiş formaya malikdir. Ayaqqabının dabansız hissəsi dabanı tamamilə örtməli, onun formasına uyğun olmalı və sürüşmənin qarşısını almalıdır.

Səkkiz yaşadək olan uşaq ayaqqabılarının dabanının maksimum hündürlüyü 8-12 mm olmalıdır. Bu göstərici normadan artıq olduqda ayaq əzələlərinin normal hərəkətinə maneçilik törədir. Ayaqqabı materialları və altının üzünə bərkidilməsi üsulları elə seçilməlidir ki, geyilən zaman padoşun qatlanması optimal göstəriciyə malik olsun.

Az yaşlı uşaq ayaqqabı çeşidinə uzunboğaz çəkmə, çəkmə, yarım çəkmə, müxtəlif görünüşlü tuffilər, səndəl, səndəlet ayaqqabıları daxildir. Az yaşlı uşaq ayaqqabıları 2÷4-dək olan uşaqlar üçün təyin olunmuşdur. Metrik ölçü sistemi üzrə az yaşlı uşaq ayaqqabıları 13,5÷16,5-dək ölçüləri arasında olur.

Bir yaşınadək olan uşaqlar üçün pinetka ayaqqabılar istehsal olunur. Bir yaşdan olan uşaqlar üçün qusarık ayaqqabılar istehsal olunur, bu ayaqqabılar metrik ölçü sistemi üzrə 10,5÷13,0-dək olan ölçülər arasında hazırlanır.

Qız ayaqqabıları 11÷16 yaşadək olan qızlar üçün təyin olunmuşdur. Qız ayaqqabılarının çeşidinə sapojki, yarım sapojki, çəkmə, yarım çəkmə, tuffi, səndəl, başmaq ayaqqabıları aiddir. Metrik ölçü sistemi üzrə qız ayaqqabıları 21,5÷24,0 ölçüləri arasında olur. Alçaq və orta dabanlıqlarda istehsal olunur.

Oğlan ayaqqabıları 11÷14 yaşlı oğlanlar üçün nəzərdə tutulmuşdur. Oğlan ayaqqabılarının çeşidinə: yuft uzunboğaz çəkməsi, qısa boğaz çəkməsi; çəkmə, səndəl, səndəlet, tuffi, başmaq; toxunma parça-uzunboğaz çəkmə, çəkmə, yarım çəkmə; süni dəri – qısa boğaz çəkmə, yay tuffisi daxildir.

Məktəbli ayaqqabılar 7÷10 yaşadək olan məktəblilər üçün nəzərdə tutulmuşdur. Metrik ölçü sistemi məktəbli ayaqqabıları 19,5÷22,0-dək ölçüləri arasında olur. Məktəbli ayaqqabıları çeşidinə -sapojki, qısa boğaz çəkmə, çəkmə, yarım çəkmə, tuffi, səndəl, səndəlet və başmaq ayaqqabıları daxildir.

Kişi ayaqqabıları çeşidinə uzunboğaz çəkmə, qısa boğaz çəkmə, yarım çəkmə, səndəlet, səndəl, başmaq, tuffi, idman tuffisi, ev və yol tuffiləri daxildir. Metrik sistem üzrə istehsalı 24,5÷30,5 ölçülər arasında olur.

Kişi ayaqqabıları məsaqməli və məsaməsiz rezinlərdən olur. Nadir hallarda kütləvi istehsal üçün gön materiallarından istifadə edilir. Modalı və yay ayaqqabıları üçün göndən istifadə olunur.

Qadın ayaqqabılarını əsasən alçaq, orta, hündür və xüsusi hündür

dabanlıqlarda istehsal edirlər. Hündürlüklərinə ,qalınlığına görə,dayaq səthinin sahəsinə,formasına və materialına görə müxtəlif olur. Metrik ölçü sistemi üzrə qadın ayaqqabıları 21,5÷ 27,5 ölçülər arasında olur.

Göndən hazırlanan **idman ayaqqabıları** dedikdə müxtəlif idman növləri ilə məşğul olarkən istifadə edilən ayaqqabılar nəzərdə tutulur. İdman ayaqqabıları həddən artıq dinamik qüvvə təsiri altında istifadə edilir. İdman ayaqqabıları öz yüngüllüyü ,elastikliyi ,möhkəmliyi və ayaqda möhkəm bağlanması ilə xarakterizə olunur. Bu ayaqqabıların keyfiyyətinə ümumi tələblərdən başqa spesifik keyfiyyət tələbləri qoyulur.

Rezin ayaqqabıların çeşidinə basketbol,futbol və turist çəkmələri,ümumi təyinatlı idman oyunları üçün tennis və çimərlik tufliləri daxildir. Ümumi təyinatlı kişi,qız,məktəbli və uşaq idman tuflilərinin ayaqda bərkidilməsi üçün qaytandan istifadə edilir. Keyfiyyəti yüksək olan tuflinin məsələli rezindən supinatoru olur.

İstehsalat ayaqqabıları. Bu ayaqqabılar ayağı və pəncəni müxtəlif istehsal sahələrində mühafizə etmək üçün istifadə olunur,xüsusi rezindən hazırlanır.

İstehsalat ayaqqabılarına fəhlə,balıqçı,kömür mədənində şaxtaçı ,şaxtaya qarşı və istiləşdirilmiş,dielektrik çəkmələr,qaloşlar daxildir.

Bu ayaqqabılar həmçinin spesifik tələblərə də cavab verməlidir. Dəzgah arxasında işləyən fəhlələr üçün göndən olan qısaboğaz çəkmələr,şaxta və dağ mədənlərində işləyənlər üçün olan çəkmələr insan ayağını zərbədən və düşə biləcək ağır detalların təsirindən mühafizə etmək qabiliyyətinə malik olmalıdır. Nəmli və yaxud sulu şəraitdə işləyən fəhlələr üçün ayaqqabılar tamamilə su keçirməyən xassəyə malik olmalıdır. Ərimiş metal hissələrindən və istilik şüalanmasından ayağı mühafizə etmək üçün olan ayaqqabılar yanmayan,oda davamlı materiallardan hazırlanmalıdır. Yağlı və neft emalı sənaye sahəsində işləyən fəhlələr üçün hazırlanan qısaboğaz çəkmələrin altı yağlanmış səthdə yaxşı dayanmaq imkanına malik olmalıdır.

Göndən olan **tibb ayaqqabıları** profilaktik və topallar üçün olan ayaqqabı qruplarına bölünür. Profilaktik ayaqqabılar insan ayağında mövcud olan xəstəliklərin genişlənməsinin qarşısını almaqla yeriməni xeyli asanlaşdırır.

Beləliklə,ayaqqabıların çeşidi daimi deyildir,quruluşu da fasiləsiz olaraq dəyişir,müasirləşir,istehsalın dəyişməsi ilə çeşidi müntəzəm olaraq dəyişilir,yeni növ materiallardan və bərkidilmə üsulundan istifadə etməklə ayaqqabılar hazırlanır,istehsal müəssisələri yeni növ avadanlıqlarla təmin edilir,əhali tələbatının səviyyəsi dəyişir və moda yenilənir.

SSRİ dövründə istehsal olunan bütün ayaqqabılar ortopedik idi,yəni ayağında yastıpəncəlilik olan – olmayan hər bir şəxs üçün ayaqqabılar ortopedik

hazırlanırdı, ayaqqabının içərisində spinator olurdu. Bu isə ayağın formalaşması üçün düzgün addım idi. Yastıpəncəlilik anadangəlmə, ağırlıqdan, irsi ola bilər. Əksər valideynlər bu problemdən xəbərsizdirlər. Ayağın düzgün inkişaf etməməsi gələcəkdə heç nədən şikəstliyə gətirib çıxara bilər və əksər hallarda çıxarır da. Ona görə də ayaqqabının içərisində olan bu cür spinatorların olması gələcək nəsillər üçün çox mühüm əhəmiyyətə malikdir. Lakin bugünkü günümüzdə belə ayaqqabılara çox az mağazalarda rast gəlmək olur. Bu hissədə təklifim budur ki, çeşidindən, növündən asılı olmayaraq hər bir ayaqqabı ortopedik hazırlansın.

3.YÜNGÜL SƏNAYE MƏHSULUNUN KEYFİYYƏT GÖSTƏRİCİLƏRİ VƏ İSTEHLAK XASSƏLƏRİ

Məhsulun keyfiyyətini qiymətləndirmək üçün onun dəqiq göstəricilər sistemi və bu göstəricilərin təyin edilməsi üsulları olmalıdır. Məhsulun keyfiyyəti –QOST 15467 – 79 «Məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi.Əsas anlayışlar,terminlər və təyinlər » standartına görə onun təyinatına uyğun olaraq müəyyən edilmiş tələbatların yerinə yetirilməsi üçün məhsulun yaralığını təyin edən xassələrin məcmuudur [2]. Məhsulun heç də bütün xassələri keyfiyyət anlayışına daxil deyildir. Buraya elə xassələr daxildir ki,onlar məmulatın təyinatına uyğun olaraq cəmiyyətin ona tələbatını təyin edir. Məmulatın keyfiyyətinin miqdarca qiymətləndirilməsinin nəzəri əsaslarını və metodlarını işləyib hazırlayan təcrübi və elmi fəaliyyət sahəsinə kvalimetriya deyilir. Kvalimetriya **latın** sözü **qualis (keyfiyyətcə necədir)** və **yunan** sözü **metrio (ölçürəm)** sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir [2].

Kvalimetriyanın əsas vəzifələri məmulatın lazım olan keyfiyyət göstəricilərini və onların qiymətlərini təyin etmək,həmçinin keyfiyyətin kəmiyyətcə qiymətləndirilməsi üsullarını işləmək,zamana görə keyfiyyətin dəyişməsinə hesablama metodikasını və məhsulun keyfiyyətinin erqonomik əlamətlərinin kəmiyyətcə qiymətləndirilməsi metodikasını yaratmaqdır.

Görkəmli rus filosofu İ.A.İlinin dediyi kimi ,cəmiyyətin stabil həyatı üçün üç şərt yerinə yetirilməlidir: maddi rifah,keyfiyyət və səxavət olmalıdır. O,özünün “Mənəvi yeniləşmənin yolu” kitabında yazırdı :

“Keyfiyyət ülvidir və heç bir vaxt kəmiyyətlə əvəz olunmur,çünki çoxluq,axmaq şeylərin ,vəziyyətlərin və ya səylərin bolluğundan başqa bir şey deyildir,onlar heç kimə gərək deyil. Keyfiyyəti olmayan hər bir şey mənasını itirir,əslində bədbəxtlik və təhlükəyə çevrilir,...sel basanda,çəyirtgə gələndə ... olduğu kimi. **Həyat ,ümmiyyətlə,onda mənə kəsb edir ki,hər şeyin keyfiyyəti yüksəlidir.** Keyfiyyət pisləşirsə məhv qaçılmazdır [16].

Bu deyilənlərdən aşağıdakı çox vacib nəticələr çıxarmaq olar :

- ✓ həyatda keyfiyyət başlıca amildir;
- ✓ yüksək keyfiyyətli məhsul yaratmaq və onu təmin etmək üçün yüksək keyfiyyətli xammal və materiallar lazımdır;
- ✓ keyfiyyəti təmin etməmək ,qorumamaq və yaxşılaşdırmamaq müstəsna ağır nəticələrə gətirib çıxara bilər;

- ✓ yüksək keyfiyyət o yerdə təmin olunur,qorunur və təkmilləşir ki,orada insana həqiqi diqqət və dərin hörmət hökm sürür.

Müəyyən görünüşdə olan ayaqqabının keyfiyyət göstəriciləri nomenklaturası və xassələri ayaqqabının təyinatına əsasən müəyyən edilməlidir.

Keyfiyyət göstəricilərinin nomenklaturası aşağıdakıların görülməsində istifadə olunur:

- ✓ keyfiyyət səviyyəsini müəyyən etmək üçün məhsulun attestasiya olunması;
- ✓ xalq istehlakı mallarının ayrı-ayrı qruplar üzrə ekspertiza olunması;
- ✓ xalq təsərrüfatı ,elmi- tədqiqat və konstruktor –layihə işlərinin planına verilən təkliflərin tərtib edilməsi;
- ✓ texniki sənədlərin tərtib edilməsi və təcrübə nümunələrinin hazırlanması mərhələlərində yeni görünüşdə olan məhsulun istehlak keyfiyyətinin ekspertiza olunması;
- ✓ nomenklaturanın dəqiqləşdirilməsi «məhsulun keyfiyyət göstəriciləri » – dövlət standart sistemi və texniki şərtlər ,tələbatlar və digər ölçü ,markalaşdırma,nəqletdirmə və saxlama ,istismar şəraiti və təmir parametrlərini müəyyənləşdirən normativ – texniki sənədlərin tərtib edilməsi ;
- ✓ Digər ölkələrlə həyata keçirdiyi əmtəə mübadiləsi müqavilələrindəki keyfiyyət göstəricilərinin nomenklaturasının müəyyənləşdirilməsi [8].

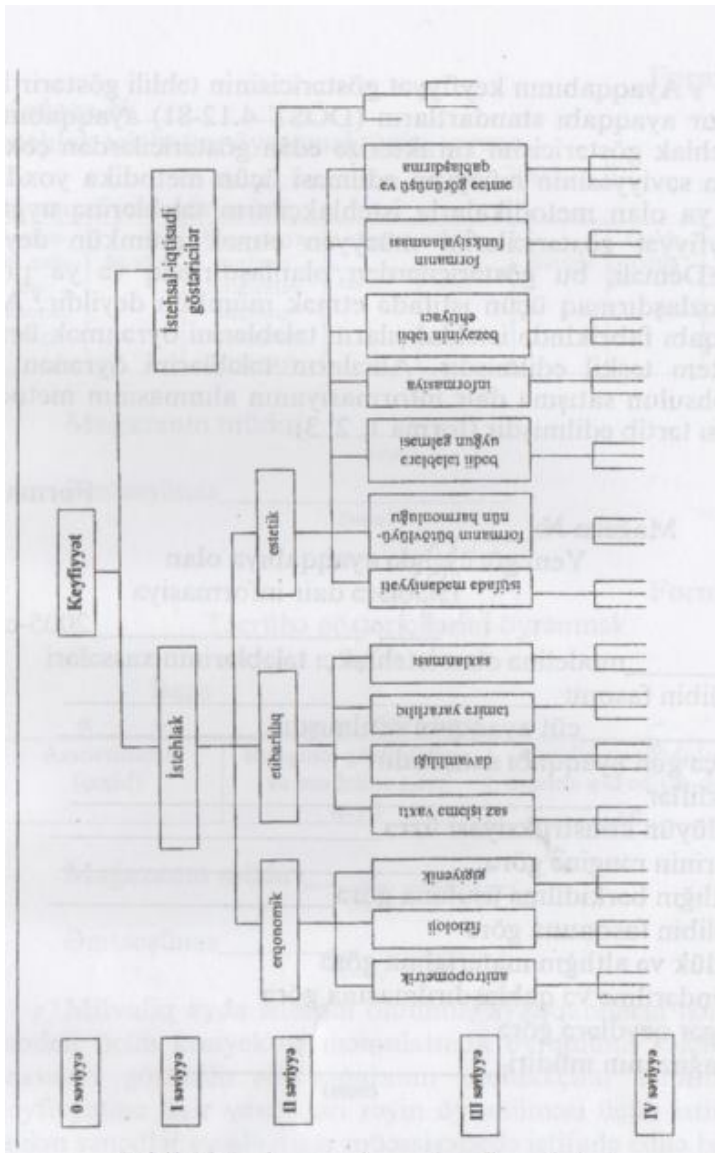
İşin yerinə yetirilməsində aşağıdakılar tələb olunur:

- ✓ təyinatına görə rahat istismarının və estetik təkmilləşdirməsinin keyfiyyətin qiymətləndirilməsi üçün əhəmiyyəti ;
- ✓ istehlak xüsusiyyətləri ,məmulatın istismarının qiymətləndirilməsini bilavasitə formalaşdırır [8].

Məmulatın baza nümunəsindən və baza keyfiyyət göstəricilərindən məmulatın keyfiyyətini qiymətləndirmək üçün istifadə olunur.

Ayaqqabının keyfiyyət göstəriciləri iki qrupa bölünür: **istehlak göstəricisi** və **məhsulun istehsal xassələri**. İstehlak göstəricisinə məmulatın bilavasitə istismar olunma prosesindəki göstəricilər,yəni məhsuldan istehlakçının istifadəsini qiyməti daxildir.

Məhsulun istehsal xassələrinə isə istehsal və məhsul dövriyyəsi prosesində olan xassələr daxildir. Bu prinsiplərə əsasən ayaqqabının keyfiyyətini əks etdirən göstəriciləri struktur sxemində göstərilmişdir [8].

Ayaqqabının keyfiyyətini əks etdirən strukturun sxemi

Bu sxemdən görüldüyü kimi keyfiyyət göstəriciləri dörd səviyyədə qurulmuşdur. Dördüncü səviyyədə ayaqqabının tək-tək keyfiyyət göstəriciləri yerləşdirilir, məsələn, kompleks fizioloji xüsusiyyətləri göstərən xassələr (üçüncü səviyyə), dördüncü mərhələdə ayaqqabının elastiklik göstəricisi, yeri-yən zaman altlığın dayaq səthi ilə, kütləsi ilə ilişməsi; uzunömürlülük göstəricisi (üçüncü səviyyə)- möhkəmlik göstəricilərini əks etdirən xassələr, forma saxlama, dözümlülüyü, konstruksiyanın bütövlüklə və ya ayrı-ayrı bənd və detalların sürtünmədən yeyilməyə qarşı davamlılığı (dördüncü səviyyə); patent hüquqi göstəricilərini kompleks xarakterizə edən göstəricilərin xüsusiyyətləri (üçüncü səviyyə)- patent təmizliyi, patent müdafiəsi və s.

Ümumiyyətlə ayaqqabının keyfiyyət göstəricilərinin nomenklaturasını tərtib edən zaman bu göstəricilərin ierarxiya strukturunu dəqiqləşdirmək lazımdır. Bu işin yerinə yetirilməsi bir neçə mərhələdən ibarətdir.

1.Məmulat qrupunun öyrənilməsi və ilkin situasiya modelinin qurulması.

Əvvəlcə ekspertlər sənədlərlə tanış olub,istehlakçılar və ayaqqabı istismar xüsusiyyəti haqqında materialları toplayırlar. İnsan-ayaqqabı-mühit – elementləri arasındakı rabitə əlaqəsinin təhlilinin nəticəsi göstərilən ayaqqabıya verilən tələblərin ödənilmə dərəcəsinin müəyyən edilməsinə də imkan verir. O cümlədən ,ekspertlər müvafiq qrupdakı ayaqqabının konstruktiv,istismar,estetik xassələrinin müəyyən bir dövr ərzində mümkün olan dəyişməsinə dair proqnozlar tərtib edirlər.

Ekspert qiymətinin təhlili və ekspertlərin ümumiləşdirilmiş nəticəyə gəlməsi işi DÖST 23554.2-81 Məhsulun keyfiyyətinin idarə edilmə sisteminin tələblərinə uyğun yerinə yetirilir [8]. İstehlak göstəriciləri bir qayda olaraq sosioloji üsullarla müəyyən olunur.

2.İstehlak xüsusiyyətlərinin və keyfiyyət göstəricilərinin müəyyən edilməsi

mərhələsində tipli ierarxiya sisteminin xüsusiyyətinə və müvafiq göstəricilərə əsasən ayaqqabının müvafiq qrup üçün keyfiyyət göstəricilərini tərtib edirlər.

Ayaqqabının keyfiyyət göstəricilərinin təhlili göstərir ki,hazır ayaqqabı standartların ayaqqabının istehlak göstəricisini xarakterizə edən göstəricilərdən çoxunun səviyyəsinin müəyyən edilməsi üçün metodika yoxdur və yaxud mövcud metodikalarla istehlakçıların tələblərinə uyğun keyfiyyət göstəricilərini müəyyən etmək mümkün deyildir. Yəni,planlaşdırmaq və proqnozlaşdırmaq üçün bu göstəricilərdən istifadə etmək mümkün deyil. Ona görə də ayaqqabı fabriklərində istehlakçıların tələblərini öyrənmək üçün sistem yaradılır. Belə ki,alıcıların tələblərini öyrənən və məhsulun satışın dair informasiyanın alınması metodikasını tərtib edilmişdir (forma 1,2,3) [8].

* Mağaza № _____
Yeni görüşəndə ayaqqabıya olan
tələblərə dair informasiya
« _____ » _____ 2005-ci il
_____ modelinə olan istehlakçı tələblərinin xassələri
qəlibin fasonu _____
_____ cüt ayaqqabı satılmışdır. _____
neçə gün ayaqqabı satışıdadır:
təkliflər _____
üzlüyün konstruksiyası üzrə _____
dərinin rənginə görə _____
altlığın bərkidilmə üsuluna görə _____
qəlibin fasonuna görə
üzlük və altlığın materialına görə
göndərilmə və qablaşdırılmasına görə
digər qeydlərə görə
mağazanın müdiri _____

(imza)

Forma 2.

Mağaza № _____
 İstehlak tələbatını öyrənmək üçün vərəqə
 « _____ » _____ 2005-ci il

Ayaqqabının görünüşü

Artikulu, qəlibin fasonu, rəngi	Model	Baza və ya mağaza tərəfindən alınmış ayaqqabıların sayı	Satışa verilib		Satılıb	Qalıb, cütlə	Qeydlər
			tarixi	sayı			

Mağazanın müdiri _____
 (imza)

Əmtəəşünas _____
 (imza)

Forma 3.

Təcrübə göstəricilərini öyrənmək
 üçün vərəqə

Baza
 « _____ » _____ 2005-ci il

Assortiment (çəşid)	Rənginə, görünüşünə və modelinə görə qeyd	Çəşidin yaxşılaşdırılmasına aid edilən qeydlər

Mağazanın müdiri _____
 (imza)

Əmtəəşünas _____
 (imza)

Ayaqqabının istehlakçılar tərəfindən keyfiyyətinə dair verdikləri rəyin öyrənilməsi üçün istifadə edilən sənədlər eynilə digər müəssisələrdə istifadə edilə bilər.

Ümumiyyətlə hər bir ayaqqabı növünə qarşı ümumi tələblər qoyulur. Ayaqqabılara qoyulan ümumi tələblər onun təyinatı, istehlak şəraitinin müxtəlifliyi, geyilməsi, mövsümü və s. amillərlə sıx bağlıdır.

Ayaqqabının başlıca vəzifəsi insan ayağını xarici təsirlərdən, yəni rütubətdən, aşağı və yuxarı temperaturdan, mexaniki zədələnmələrdən, elektrik təsirlərindən, ziyanverci həşəratların təsirindən qorumaqdan, habelə insan ayağının normal rahatlığını, hərəkət funksiyasını təmin etməkdən ibarətdir [9]. Bütün bunlar ayaqqabının funksional tələblərini təşkil edir ki, bu da estetik, ergonomik, gigiyenik, uzunömürlülük, təmirəyararlılıq, texniki-iqtisadi tələblərlə xarakterizə olunur.

Ergonomik tələblər dedikdə, hər bir növ ayaqqabının konstruksiyasının insan ayağının anatomik quruluşuna uyğunluğu, onun insanın antropometrik və fizioloji

bədən xüsusiyyətlərinə tam cavab verməsi və uyğunlaşması başa düşülür.

Hər bir ayaqqabı formasına, konstruksiyasına, ölçülərinə görə, insan ayağının anatomik quruluşuna uyğun gəlməlidir. İstismar zamanı həm xarici mühit, həm də ayaqqabının özü insan pəncəsinə və onun əhval-ruhiyyəsinə müəyyən dərəcədə təsir göstərir. Bizə məlumdur ki, insan yeriyərkən, qaçarkən, tullanarkən onun ayağı ölçüçə dəyişir. Məsələn, maksimum qatlanma zamanı ayağın barmaq dəsti hissəsində 6-8 % normadan artıq genişlənmə baş verir ki, bunun nəticəsində də ayaqqabının üz detallarında hiss olunan dərəcədə dəyişiklik yaranır [17].

Ayaqqabının konstruksiyası səmərəli olmaqla yanaşı, həm də istehlak zamanı rahatlığı təmin etməli, ayağa geyilən zaman heç bir çətinlik yaratmamalı, ayaqda etibarlı durmalıdır.

Fizioloji göstəricilər dedikdə, ayaqqabı geyilən zaman onun insanın normal təzyiqinə davam gətirməsi, ayaqqabı tərəfindən ayağın dərisinə təsir edə biləcək artıq qüvvənin olmaması başa düşülür. Fizioloji xassələrə ayaqqabının çəkisi, elastikliyi, pəncə hissələrində əlavə təzyiqin yaranması, alt detallının amortizasiya qabiliyyəti daxildir. Ayaqqabının çəkisi ayaqqabının geyilməsi zamanı, həm onun rahatlığına, həm də insanın yorulmasına həlledici surətdə təsir göstərir. Bundan başqa ağır çəkili ayaqqabıda yeriyərkən həddən artıq qüvvə sərf olunur. Odur ki, hər bir ayaqqabı kompleks xassələrə malik olmaqla minimum çəkiyə malik olmalıdır. Bəzi hallarda ayaqqabının yüksək kütləyə malik olması ilk növbədə onun istismar şəraitinin spesifik xüsusiyyətlərindən irəli gəlir, məsələn trampilindən tullanənlər üçün, xizəkdə sürüşənlər üçün və s. üçün olan ayaqqabılar. Ayaqqabının çəkisi materiallardan, detalların qalınlığından, metal bərkidicilərinin miqdarından da çox asılıdır.

Hər bir cüt ayaqqabı geyilən zaman barmaq dəsti nayihəsində müəyyən elastikliyi təmin etməlidir. Əks təqdirdə insan yeriyən zaman barmaq dəstindən ayağın qatlanması zamanı artıq qüvvə tələb olunur ki, bu da insanın tez yorulmasına səbəb olur.

Gigiyenik tələblər ayaqqabı daxilində insan ayağının normal fəaliyyəti üçün lazımi mikroiqlim mühitinin yaradılması ilə xarakterizə olunur. Normal temperatur şəraitində ayağın üst səthində temperatur müsbət 19-33°S arasında olmalıdır [7]. Temperatur 33°S-dən artıq olanda ayağın qızmasına və + 18° S-dən aşağı olanda isə ayağın soyumasına, ayaqda bəzi ağrıların və xəstəliklərin yaranmasına gətirib çıxarır. Bu nöqteyi-nəzərdən isti sexlərdə və rayonlarda geyilən ayaqqabılar insan ayağının göstərilən normadan artıq qızmasına imkan verməməlidir. Yəni, daha səmərəli göstəriciyə malik olan ayaqqabı yaxşı istilik saxlama xassəsinə cavab verməlidir. İnsanın həyat fəaliyyəti prosesində onun bədənindən, o cümlədən

ayağından fasiləsiz olaraq rütubət və tər ayrılır. Normal iqlim şəraitində bu göstərici bir saat ərzində 0,5-1,5 mq-a çata bilir [7]. Temperatur 30°S –dən yuxarı olduqda ,intensiv iş şəraitində bu göstərici bir saat ərzində 6-8 mq-a çata bilir. Ona görə də ayaqdan ayrılan tər ayaqqabı materialları tərəfindən sorulmalı və xarici mühitə ötürülməlidir. Hər bir ayaqqabı materialları lazımı hiqroskopikliyə ,buxar keçirməyə,rütubət götürməyə ,özündən rütubəti ətraf mühitə ötürmək kimi mühüm xassələrə malik olmalıdır.

Estetik tələblər gön ayaqqabıların keyfiyyətinə qoyulan ən vacib istehlak xassələrindən biridir. Çünki ayaqqabı formasına görə geyimin tamamlayıcı bir elementidir. Ona görə də ayaqqabı həm öz funksiyasını yerinə yetirməlidir,həm də insanın estetik tələblərinin ödənilməsinə xidmət etməlidir.

Texniki-iqtisadi tələblər də öz növbəsində gön ayaqqabıların keyfiyyətinə qoyulan ümumi tələblər sırasına daxildir və bir neçə amillərdən asılıdır. Ayaqqabını istehsalı zamanı yüksək məhsuldarlıq təmin edilməli,ayaqqabı üçün seçilmiş konstruksiya ,model iqtisadi cəhətdən səmərəli olmalıdır. Ayaqqabının hazırlanmasına az material sərf olunmalı,üzlük detallarının formaya salınması ,unifikasiya dərəcəsi texniki-iqtisadi cəhətdən səmərəli olmalıdır.

Hər bir ayaqqabı istehlak zamanı uzun müddət istifadəyə yararlı olmalıdır. İstehlak zamanı ayaqqabı uzun müddət geyilməyə yararlı olmalıdır,yəni vaxtından əvvəl sıradan çıxmamalıdır.

Bütün bu yuxarıda deyilənləri yekun vuraraq belə bir qənaətə gəlmək olar ki, daha səmərəli, yaraşığılı, verilmiş formanı qəbul edən və uzun müddət forma saxlayan ayaqqabı istehsal etmək üçün birinci növbədə yararlı fiziki – mexaniki xassəyə malik olan gön materialları olmalıdır.

4.YÜNGÜL SƏNAYE MƏHSULUNUN KEYFİYYƏT SƏVİYYƏSİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Məhsulun keyfiyyətini yüksəltmək ,onun attestasiyası və ya istehsaldan çıxarılması məqsədi ilə sistemativ olaraq məhsulun keyfiyyəti qiymətləndirilməlidir.

Ayaqqabının keyfiyyət səviyyəsi dedikdə onun keyfiyyətinin nisbi xarakteristikası ,yəni qiymətləndirilən ayaqqabının bütün göstəricilərinin etalon göstəricilərinin cəmi ilə müqayisəsi başa düşülür [4]. Baza göstəricisi kimi etalon nümunənin keyfiyyəti və yaxud ölkədə və ya xaricdə istehsal olunmuş bir neçə ən yaxşı nümunələr götürülür. Hər bir ayaqqabının keyfiyyət səviyyəsini qiymətləndirmək üçün keyfiyyəti təşkil edən vacib xassələrin nomenklaturasını ,ayaqqabının təyinatını və konkret istismar şərtlərini tam müəyyənləşdirdikdən sonra təyin edirlər.

Gön ayaqqabıların keyfiyyət səviyyəsi kompleks xassələrə əsasən qiymətləndirilir. Gön ayaqqabıların keyfiyyət səviyyəsini onun layihələndirilməsi ,istehsalı və istismarı mərhələləri üzrə qiymətləndirirlər [9].

Ayaqqabının ümumi keyfiyyət göstəricilərinə alt detallarının və dabanın bərkidilməsi davamlılığı,üzlük detallarının tikişlərinin davamlılığı ,üz və alt detallarının qalınlığı ,elastikliyi,bədii-estetik göstəriciləri aid edilir. Bundan başqa ayaqqabının keyfiyyətinə digər əlavə göstəricilər də aid edilir.

Bir çox hallarda ayaqqabıların keyfiyyət səviyyəsini xassələrin ümumi yekununa görə deyil,hər şeydən əvvəl ,estetik xassələrə və uzunömürlülüyə əsasən qiymətləndirirlər. Xassələrin baza göstəricilərinin mahiyyətini aydınlaşdırmaq məqsədilə müqayisə üçün etalon nümunələri seçirlər. Bunun üçün həm yerli müəssisələrin istehsal etdiyi və həm də xaricdən ən yaxşı ayaqqabı nümunələrindən istifadə olunur.

Ayaqqabının keyfiyyət səviyyəsini qiymətləndirərkən **diferensial ,kompleks və qarışıq metodlardan** istifadə olunur [2]. Bu üsullar içərisində diferensial üsul ən çox istifadə olunan üsuldur. Diferensial metod məmulatın keyfiyyət göstəricisini baza göstəricisi ilə müqayisə etmək prinsipinə əsaslanır. Bunun üçün nisbi keyfiyyət göstəricisini aşağıdakı düsturlarla təyin edirlər:

$$y_{ki} = p_i / p_{i \text{ baz}} \quad (1)$$

və ya

$$y_{ki} = p_{i \text{ baz}} / p_i, \quad i=1,2,\dots,n \quad (2)$$

burada p_i –keyfiyyəti qiymətləndirilən məhsulun i göstəricisinin qiyməti;

$p_{i\text{ baz}}$ – baza nümunəsinin keyfiyyətinin i göstəricisinin qiyməti;

n - TS qiymətləndirilməsi üçün qəbul olunmuş keyfiyyət göstəricilərinin sayıdır.

Keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsinin sonunda yoxlanılan nümunələrin hansı keyfiyyət kateqoriyasına aid edilməsi haqqında qərar qəbul edilir. Bu baxımdan gön ayaqqabıları keyfiyyət kateqoriyasına görə əla, birinci və ikinci kateqoriyalara bölünür. Ayaqqabılar həm respublikamızda ,həm də xaricdə istehsal edilən ən yaxşı ayaqqabı nümunələri səviyyəsinə tam cavab verməli,ən yüksək standart norma göstəricilərinə uyğun gəlməli və istehlakçıların estetik zövqünə cavab verməlidir. Keyfiyyətə nəzarət buraxılan ayaqqabıların standart və texniki şərtlərin tələblərinə uyğun gəlməsidir [9]. Hal-hazırda gön ayaqqabılar üçün çoxlu miqdarda FOCT və TŞ işlənib hazırlanmışdır.

Bunlara texniki tələblər standartı,qəbul qaydaları standartı,markalanma,qablaşdırma,saxlama,daşınma qaydaları standartı aiddir. Bu standart növlərindən çoxu ümumi standartlara aiddir,çünki bu ayaqqabılar gön ayaqqabıların bütün növlərinə aiddir. Texniki şərtlər bütün məhsula aid olmayıb yalnız konkret olaraq ayrı-ayrı ayaqqabı qruplarına şamil edilir. Texniki şərtlər standartında ayaqqabıların ölçü və növləri,içlik,altlıq və daban detallarının üz hissəsinin forması və s. kimi tələblər göstərilir.

Əgər istehlak zamanı ayaqqabıda nöqsanlar aşkara çıxarsa istehlakçı ayaqqabını dəyişdirmək hüququna malikdir.

Nöqsanlar yaranma səbəblərindən asılı olaraq aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir:

- ✓ ayaqqabıların alt və üz materiallarının hazırlanması zamanı baş verən nöqsanlar;
- ✓ alt detalların bərkidilməsi ,bəzəndirilməsi ,qablaşdırılması ,markalanması zamanı baş verən nöqsanlar.

Ayaqqabıların alt və üz materiallarında nöqsanlar detalların biçilmə prosesində baş verir. Hazır ayaqqabılarda aşağıdakı nöqsanlara rast gəlinir:

- ✓ detalların kənarlarında tikiş xətlərinin əyilməsi ilə və yaxud üst-üstə düşməsi,üz və alt detalların qeyri-bərabər bərkidilməsi,altlığın yonulması zamanı zədələnmələr,dabanla pəncənin birləşdirilməsi və s. [9].

Qablaşdırma və daşınma qaydalarına baza,anbar və mağazalarda düzgün riayət edilmədikdə ayaqqabının deformasiya olunması,metal furnituranın paslanması,detallarda ləkələrin əmələ gəlməsi və s. kimi nöqsanlar yaranır.

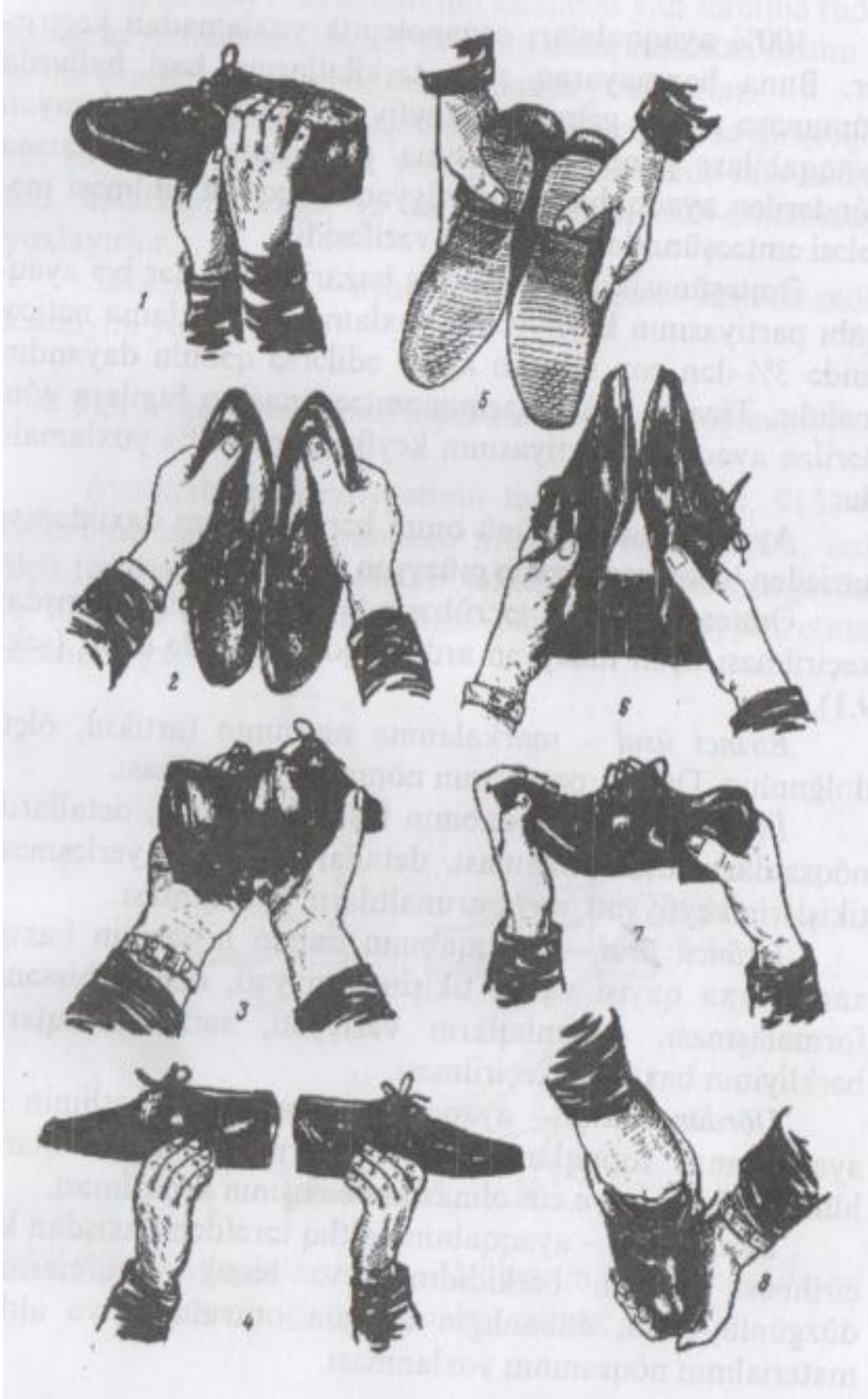
İxtisaslaşdırılmış mağazalarda,univermaqlarda,ticarət təşkilatlarının anbarlarında və topdansatış bazalarında ayaqqabıların keyfiyyətinə nəzarəti əmtəəşünaslar həyata keçirirlər. Əmtəəşünaslar topdan satış bazalarında hər bir ayaqqabı partiyasının keyfiyyətini yoxlamalı və yoxlama nəticəsində 3%-dən çox nöqsan aşkar edilərsə qəbulu dayandırmalıdır [18].

Ayaqqabının keyfiyyətinə nəzarət edərkən **laboratoriya və orqanoleptik** üsullardan istifadə olunur. Ayaqqabı müəssisələrində ayaqqabını laboratoriyada yoxlayırlar. Laboratoriyalarda ayaqqabıları seçmə üsulu ilə sınaqlardan keçirirlər. Müəssisələrdən təhvil olunan bütün ayaqqabılar orqanoleptik yoxlamadan keçirilir.

Orqanoleptik üsulla ayaqqabının xarici görkəminə baxış zamanı ayaqqabının cütlüyünü, nöqsan və kənarlaşmaları, etalona uyğunluğu aşkara çıxarılaqla yanaşı sadə ölçmələr də aparılır.

Sınağın nəticələri bütün partiyaya aid edilir. Alınan nəticələr standartın tələblərinə uyğun gəlmədikdə nümunələrin təkrar sınaqdan keçirmək üçün bunların sayını əvvəlkindən ikiqat qəbul edərək ayaqqabının göstəricilərini müəyyən edirlər. Artıq təkrar sınağın nəticələri həlledici göstərici kimi qəbul edilir.

Ayaqqabının növünü onun hər bir tayını daxildən və xaricdən baxış keçirməklə müəyyən edirlər. Ayaqqabının baxışdan keçirilməsi üçün müəyyən ardıcılıqdan istifadə olunur (şəkil 2) [8].

Şəkil 2. Ayaqqabının keyfiyyətinə baxış qaydaları

Birinci üsul- markalanma nişanının (artikul ,ölçü ,dolğunluq və s.) yoxlanması.

İkinci üsul – ayaqqabının fasad hissəsinin ,detallarda nöqsanların olub-olmaması,detalların düzgün yerləşməsi,tikişlərin keyfiyyətinin yoxlanması.

Üçüncü üsul – ayaqqabının daban hissəsinə baxışı ,daban hissəsini formalaşması,dabanlıqların vəziyyəti.

Dördüncü üsul – ayaqqabının xarici yan səthinin və ayaqqabının topuqlarının ,dabanlıqların hündürlükləri boyu cüt olmasının baxışının keçirilməsi.

Beşinci üsul – ayaqqabının altlıq tərəfdən baxışının keçirilməsi,altlığın bərkidilməsi və bəzək vurulmasının düzgünlüyünün ,dabanlığın düzgün oturulması və altlıq materialının nöqsanının yoxlanması.

Altıncı üsul – ayaqqabının daxildən yan tərəfinə baxış və onun altlıq hissədən uzununu və eninə istiqamətdə eyni ölçüdə olmasını yoxlayırlar.

Yeddinci üsul – ayaqqabının daxili hissəsində qırışcıqların və burun hissədə dik yerin ,içliyin üzərində mıx uclarının olub-olmaması.

Səkkizinci üsul- ayaqqabının gelyonka hissədə möhkəmliyini yoxlayırlar.

Ayaqqabını və onun detallarını xətkəşlə ,ayaq ölçən cihazla ölçərək bir cütdə detalların yerləşməsini,simmetrikliyini müəyyən edirlər.

Ayaqqabı almağa axşam getmək lazımdır. Çünki, ayaqlar gün boyu üzərinə yük düşdüyü üçün şişir. Ayaqlar şiş olduğu halda ayaqqabı seçmək rahatdır.

Alıcıların mənafeələrini qorumaq məqsədilə zəmanət müddəti müəyyən edilmişdir. Ayaqqabılar üçün aşağıdakı zəmanət müddətləri müəyyən edilmişdir:

- ✓ kütləvi istehsal olunan xromdan,parçadan,kombinələşdirilmiş materialdan,süni göndən,gön altlıqlı yuftdan hazırlanmış ayaqqabılar üçün – 40 gün;
- ✓ adi və məsaməli rezin altlıqlı hazırlanan ayaqqabılar üçün - 70 gün;
- ✓ stironip ,transparent altlıqlı olanlar üçün-50,gönəbənzər rezin altlıqlı -70,məsaməli rezin altlıqlı olanlar üçün isə 80 gün müəyyən olunmuşdur [7].

5. YÜNGÜL SƏNAYE MƏHSULUNUN KEYFİYYƏT SƏVİYYƏSİNİN OPTİMALLAŞDIRILMASI

Sənaye məhsullarının texniki səviyyəsinin təkmilləşdirilməsinə yönəldilən mühəndis-texnoloji və təşkilati məsələlərin yerinə yetirilməsi və idarə edilməsi üçün əvvəlcə onun keyfiyyət göstəricilərinin optimal qiymətini təyin etmək lazımdır.

Hər bir standartlaşdırma obyektı üçün iqtisadi optimal keyfiyyət göstəriciləri təyin olunmalıdır [1]. Burada məmulatın hazırlanmasına və istismarına çəkilən xərclər nəzərə alınmalıdır. Elə etmək lazımdır ki, ən kiçik xərclərlə ən böyük səmərə alınsın. Qabaqlayan və kompleks standartlaşdırma bu məqsədə nail olmağa kömək edir.

Hər bir hazır məmulatın keyfiyyəti əsasən onun layihələndirmə və hazırlanma keyfiyyətlərindən asılıdır [4]. Odur ki, məmulatların yüksək keyfiyyətini təmin etmək üçün layihələndirmənin və istehsalın bütün mərhələlərində keyfiyyətə qoyulan tələblər bir-biri ilə uzlaşmalıdır. Bunu yalnız kompleks standartlaşdırma metodunun tətbiqi ilə əldə etmək olar.

Kompleks standartlaşdırma elə standartlaşdırmaya deyilir ki, burada həm, kompleks standartlaşdırma obyektinin özünə və onun əsas elementlərinə, həm də obyektə təsir edən maddi və qeyri-maddi faktorlara qoyulmuş qarşılıqlı əlaqəli tələblər sisteminin müəyyən edilməsi və tətbiqi məqsədyönlü və planlı şəkildə həyata keçirilsin [1]. Yəni, kompleks standartlaşdırmanın mahiyyəti məhsulun optimal keyfiyyət səviyyəsini təyin edən qarşılıqlı əlaqəli faktorların sistemləşdirilməsi, optimallaşdırılması və uzlaşdırılmasından ibarətdir.

Kompleks standartlaşdırma qarşılıqlı uzlaşdırılmış standartların və texniki şərtlərin işlənilib hazırlanması üçün şərait yaradır və kooperasiya yolu ilə işləyən müəssisələrin işini koordinasiya etməyə imkan verir.

Kompleks standartlaşdırma proqramları məhsulun texniki səviyyəsinin və keyfiyyətinin yüksəldilməsinin normativ –texniki bazasının yaradılması üzrə işlərin təşkilini təyin edir və istehsalatın ixtisaslaşması və kooperasiyası şəraitində məhsulun keyfiyyətinə tələbləri uzlaşdırmada mühüm rol oynayır.

Proqramlar aşağıdakı metodik prinsiplər əsasında işlənilib hazırlanır:

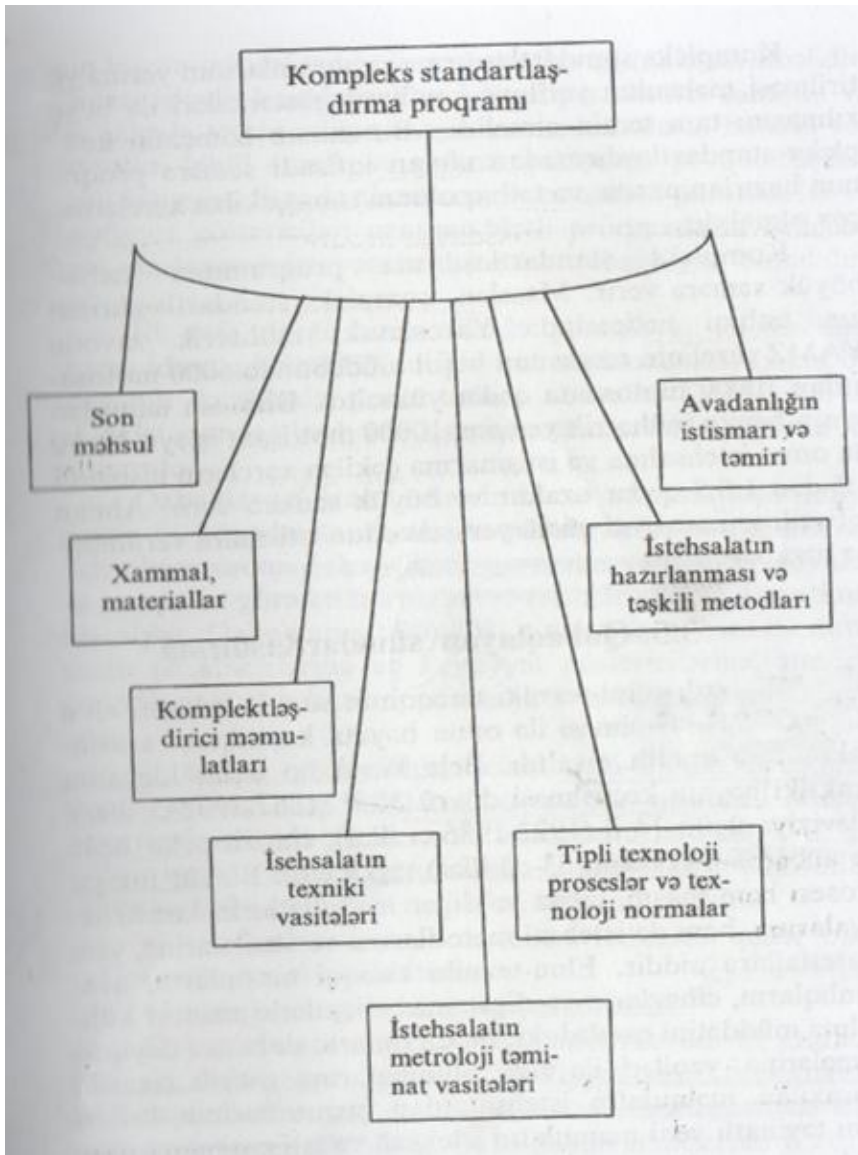
- ✓ hazır məhsul, komplektləşdirici məmulatlar, materiallar, avadanlıqlar, istehsalatın hazırlanması və təşkili metodları, tipli texnoloji proseslər, nəzarət, ölçmə, sınaq metodları, və vasitələri, məhsulun saxlanması, daşınması, istismarı və təmiri qaydaları üçün standartların işlənilib hazırlanmasına sistemli yanaşmaq;

- ✓ proqramların optimal sərhədləri. Bu elə standartlar kompleksini nəzərdə tutur ki, o, məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi üzrə konkret tədbirlərin həyata keçirilməsi zamanı zəruridir və kifayətdir;
- ✓ hazır məhsulun texniki-iqtisadi xarakteristikalarına təsir edən xammalın, materialın və komplektləşdirici məmulatların qabaqlayan standartlarının yaradılması;
- ✓ standartlar kompleksinin işlənilib hazırlanmasının məntiqi ardıcılığı;
- ✓ digər proqramlarla və qüvvədə olan standartlarla uzlaşması [1].

Kompleks standartlaşdırma proqramlarını formalaşdıran zaman aşağıdakı məsələlər həll olunur:

1. Standartlaşdırma obyektləri seçilir və onların əsasında kompleks standartlaşdırma proqramları formalaşdırılır.
2. Seçilmiş standartlaşdırma obyektlərinə tələbləri müəyyənləşdirən ayrı-ayrı normativ-texniki sənədlərin tərkibi təyin edilir.
3. Normativ –texniki sənədlərin işlənməsinin və tətbiqinin müddəti və ardıcılığı təyin edilir. Bu zaman mövcud resursların və proqramların işlənməsi üzrə qarşıya qoyulmuş məqsədlər nəzərə alınır [1].

Kompleks standartlaşdırma proqramı xalq təsərrüfatı əhəmiyyətli ən vacib məhsul növləri üçün, birgə istifadə olunan müxtəlif məhsullar qrupu üçün işlənilib hazırlanır. Kompleks standartlaşdırma proqramının təxmini strukturu şəkil 3-də göstərilmişdir.

Şəkil 3. KSP-nin təxmini strukturu

Kompleks standartlaşdırma proqramlarının siyahısı xalq təsərrüfatının inkişaf istiqamətlərinin müvafiq planlaşdırma dövrü üçün hazırlanma mərhələsində ölkənin Milli standartlaşdırma orqanı tərəfindən müəyyən edilir və bu siyahı nazirliklərin, şirkətlərin təklifəri nəzərə alınaraq hazırlanır.

Kompleks standartlaşdırma proqramlarının yerinə yetirilməsi məhsulun verilmiş keyfiyyət göstəriciləri ilə buraxılmasını tam təmin etməlidir. Bu zaman kompleks standartlaşdırmadan alınan iqtisadi səmərə proqramın hazırlanmasına və tətbiq olunmasına çəkilən xərclərdən çox olmalıdır.

XX əsrdə elmi-texniki tərəqqinin sürətlə inkişafı elmi ideyanın əmələ gəlməsi ilə onun həyata keçirilməsi arasındakı vaxtı kəskin qısaltdı. Belə ki, radio üçün ideyanın praktiki həyata keçirilməsi dövrü 35 il (1867-1902-cı illər), televiziya

üçün 14 il (1922 – 1936 –cı illər), tranzistorlar üçün isə ancaq 5 il (1948-1953 – cü illər) təşkil etdi [1]. Elmi-texniki tərəqqi maşınların,avadanlıqların,cihazların və digər mexanizlərin mənəvi köhnəlmə müddətini qısaltdı ki,bu da onların daha tez dəyişmələrinə ,yeniləri ilə əvəz olunmalarına gətirib çıxardı.

Elm və texnikanın bu cür inkişaf tempi ilə standartlar təkmilləşdirilməlidir. Standartlarda nəzərdə tutulan parametrlər və keyfiyyət göstəriciləri uzunmüddətli proqnozların nəticələrinə əsaslanmalıdır,yəni standartlar qabaqlayan olmalıdır.

Bizim ölkədə ilk dəfə olaraq qabaqlayan standartlar ideyası 1929-cu ildə irəli sürülmüşdür. Qabaqlayan standartlaşdırma o standartlaşdırmaya deyilir ki, burada standartlaşdırma obyektlərinə praktikada əldə olunmuşdan daha yüksək normalar və tələblər qoyulur. Qabaqlama bütövlükdə məmulata,həm də onun vacib parametrlərinə və keyfiyyət göstəricilərinə ,istehsal metodlarına və vasitələrinə ,sınağına və nəzarətinə aid edilə bilər.

Elmi – texniki tərəqqinin sürətli inkişafı standartların “ ömrünü” qısaltır. Cihazqayırmada standartların orta “uzunömürlülüyü” 5-6 il ,maşınqayırmada isə 8 il təşkil edir [1]. Standartların ömrünü uzatmaq üçün aşağıdakı tədbirləri həyata keçirirlər:

- ✓ standartların işlənilməsindən tətbiqinə qədər olan vaxtın maksimum qısaltılması;
- ✓ qabaqlayan standartların yaradılması;

Qabaqlayan standartlar o standartlardır ki,burada elm və texnikanın qabaqcıl nəaliyyətlərinə əsaslanaraq mütərəqqi tələblərdən ,normalardan,konstruksiyalardan geniş istifadə edilmiş olsun. Bu standartlar sənayenin müasir səviyyəsinə uyğun olan göstəricilərlə yanaşı ,həmçinin sabahkı günün tələblərini də əks etdirməlidir. Qabaqlayan standartlar xalq təsərrüfatının perspektiv inkişaf planlarına əsaslanır.

Bu cür standartların yaradılması ona görə vacibdir ki,məmulatların konstruksiyaları daim təkmilləşdirilir,məhsulun keyfiyyəti cəmiyyətin tələblərinə uyğun olaraq yüksəldilir,lakin mövcud standartlar bu dəyişikliklərə mane olur. Çünki, hazırki dövrdə olan parametrlər və məmulatın keyfiyyət səviyyəsi əks etdirilir,bu isə texniki tərəqqi üçün maneəyə çevrilir. Standartlar konstruksiyaların təkmilləşdirilməsi və keyfiyyət göstəricilərinin yüksəldilməsi ilə əlaqədar olaraq təkmilləşdirilməlidir.

Standartların işlənilib hazırlanması zamanı elmi –tədqiqat və konstruktor işlərinin nəticələri ,patent informasiyası ,dünya texniki ədəbiyyatı və sənayedə əldə olunmuş təcrübə nəzərə alınmalıdır. Standartlar elmi-texniki kəşfləri qabaqlaya bilməz,ancaq onların bazaları əsasında yaradıla bilər.

Proqnozlaşdırma uzun və qısa müddətlər üçün aparıla bilər. 5 il müddətinə elmi –texniki tərəqqini proqnozlaşdırmaq üçün layihə-konstruktor işlərinin

səviyyəsi,təcrübi nümunələrin eksperimental sınaqları,bu nümunələrə olan irad və təkliflərlə yaxından tanış olmaq lazımdır. Bu zaman xalq təsərrüfatında əldə edilmiş nəticələr nəzərə alınmalıdır. Uzun müddətli proqnozlar üçün (20-25 il) fundamental elmi- tədqiqatların və layihə-konstruktor işlərini hərtərəfli analizi aparılmalı və ölkədə və xaricdəki yeni kəşflər öyrənilməlidir.

Elmi-texniki tərəqqinin proqnozlaşdırılması üçün patent informasiyası böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu, bütün digər informasiyaları 3-5 il qabaqlayır [1]. Bu gün patentdə cəmləşən ideya 3-5 ildən sonra təcrübi nümunədə ,sonrakı 3-5 ildə isə seriyalı buraxılan məhsulda həyata keçirilir. Əgər ildən- ilə patentlərin sayı artırsab,deməli,verilmiş mühəndis həlləri progressivdir,əgər azalırsa,bu o deməkdir ki,verilmiş ideya artıq tam istifadə edilmiş və mühəndis prinsipi öz aktualılığını itirmişdir. Qabaqlayan standartlaşdırmanın planlaşdırılması elmi-tədqiqatların ,təcrübi –konstruktor və eksperimental işlərin planlaşdırılmasından ayrılmalı və onlarla birlikdə kompleks şəkildə aparılmalıdır. Bu standartlarda ilk növbədə müəssisə və təşkilatlar ,nazirliyin aparatı və məhsulun sifarişçisi ,elmi-tədqiqat və sənaye bazası arasındakı qarşılıqlı münasibətlər əks olunmalıdır.

Qabaqlayan standartlaşdırma prosesi fasiləsizdir,belə ki,qabaqlayan standartı tətbiq edən kimi yeni standartın işlənməsinə başlayırlar. Yeni standart əvvəlkinə əvəz etməlidir. Qabaqlayan standartlaşdırma prosesi üç əsas mərhələyə bölünür: hazırlıq işləri,qabaqlayan standartın yaradılması ,onun tətbiq olunması.

Qabaqlayan standartlaşdırma perspektiv ilkin xammalın və materialların,texnoloji tərtibatların və texnoloji proseslərin,istehsalatın təşkilinin rəşional metodlarının ,qablaşdırma,nəqletdirmə və saxlanma üsullarının ,ölçmə və sınaq metodlarının düzgün seçilməsinə əsaslanır.

Qabaqlayan standartlaşdırmanı keyfiyyəti yaxşılaşdırılmış məmulatın buraxılışı gecikdirilməsin deyə vaxtında aparmaq lazımdır. Keyfiyyəti yüksəldilmiş məhsullar üçün standartın vaxtında işlənilib hazırlanma göstəricisi qabaqlama dövrü T_q adlanır və aşağıdakı düsturla tətbiq edilir.

$$T_q = t_m - t_s \quad (1)$$

t_m - məhsulun istehsalının başlanğıcı, t_s - standartın təstiqolunma momenti .

Qabaqlama dövrünün optimal qiyməti $E(T_q) - \dot{I}(T_q)$ fərqinin maksimum qiymətinə bərabərdir.

$$T_{q \text{ opt}} = [E(T_q) - \dot{I}(T_q)]_{\max} \quad (2)$$

Qabaqlayan standartlar dövlət ,sahə ,müəssisə və ya region standartları ola bilər.

Kompleks və qabaqlayan standartların işlənilib hazırlanmasında ən böyük çətinlik materialların ,maşın hissələrinin və düyümlərinin ,aqrəqatların,satın alınmış və kooperasiya yolu ilə hazırlanmış məmulatların və sair elementlərin keyfiyyət göstəricilərinin buraxılan son məmulatın göstəricilərinə təsirini müəyyən etməkdir,yəni buradakı qanunauyğunluq müəyyən olunmalıdır. Bunun ən yaxşı metodu funksional qarşılıqlı əvəzolunmadır. Bunu iki mərhələdə həll edirlər:

1)məmulata konstruktiv daxil olan ayrı-ayrı aqrəqatların ,düyümlərin ,detalların,materialların,satınalma və kooperasiya yolu ilə əldə edilmiş məmulatların keyfiyyət göstəricilərinin həmin məmulatın tələb olunan keyfiyyət göstəriciləri ilə əlaqəsinin müəyyən edilməsi;

2)həmin göstəricilərlə istehsal dəqiqliyi arasında olan əlaqənin müəyyən edilməsi.

Keyfiyyət göstəricilərinin o qiyməti optimal hesab edilir ki,ya onun yaradılmasına və istismarına çəkilən xərclər istismar zamanı əldə edilən səmərədən az olsun,ya da çəkilən xərclərə nisbətən daha çox gəlir əldə edilsin.

Bu halda qoyulan xərci çıxarmaq şərti ilə keyfiyyətin ümumi göstəricisinin ən yaxşı (optimal) qiyməti istismardan alınan yüksək iqtisadi səmərəni xarakterizə edir. Belə göstəriciyə optimallaşdırma kriteri kimi baxılır və nəzərdə tutulan xərclər optimallaşdırma zamanı məhdudiyət adlanır. Digər halda isə,yəni əgər məmulatın yaradılması və istismar xərclərini minimallaşdırmaq tələb olunursa,o vaxt xərclərə optimallaşdırma kriteri,keyfiyyətin ümumi göstəricisinin verilmiş qiymətinə isə optimallaşdırma həddi deyilir.

Adətən optimallaşdırma kriterinə məqsədli funksiya deyilir. Keyfiyyət göstəricisinin optimal qiymətinin tapılmasının mənası məqsədli funksiyanın hədləri göstərilməklə optimallaşdırma kriteriləri təyin ediləndə olur. Məmulatın keyfiyyət göstəricilərinin qiymətlərinin yaxşılaşdırılması onların ümumi faydalı səmərəsi məmulatın yaranmasına və istismarına çəkilən xərclərdən daha çox olduğu halda məqsəduyğundur. Bu zaman baxılan keyfiyyət göstəricilərinin qəbul edilmiş qiymətlərinin dəyişməsinə optimallaşdırma kriterinin təsirini bilmək lazımdır. Keyfiyyət göstəricisinin qiymətinin optimallaşdırılması məmulatın keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi üçün qəbul edilmiş ümumi keyfiyyət göstəricisinin qiyməti həqiqətən ümumi göstəricinin qiymətindən fərqləndiyi halda məqbul sayılır.

Keyfiyyət göstəricisinin optimal qiymətinin tapılması üçün aşağıdakılar vacibdir:

- ✓ optimallaşdırma kriteri kimi qəbul edilən fərdi və ya kompleks göstəricilər təyin

edilməlidir;

- ✓ keyfiyyətin hansı ümumi göstəricisinin kriteri kimi qəbul olunması ,yəni hansı ümumi göstəricinin məmumatın istismarından alınan səmərəni xarakterizə etməsi müəyyənləşdirilməlidir;
- ✓ keyfiyyət göstəricilərinin dəyişməsi üçün çəkilən xərclərin və xərclərin azaldılmasından əldə olunan gəlirin riyazi asılılığının və ya səmərənin miqdarının müəyyən edilməsi;
- ✓ riyazi modelləşdirmə və optimallaşdırma metodları ilə parametrlərin – arqumentlərin optimal qiymətlərinin hesablanması.

Keyfiyyət göstəricilərinin optimal qiymətinin mövcud məmumatınki ilə uyğun gəlməsi mütləq deyil. Ola bilər ki, bu göstəricinin qiyməti işlənilib hazırlanan yeni və hətta məmumat üçün hesablanmış olsun. İstənilən halda o, keyfiyyət göstəricilərinin real qiymətinə yaxın olmalıdır. Keyfiyyət göstəricisinin optimal qiymətinin funksional üsulla tapılması mürəkkəb olsa da daha əlverişli hesab edilir. Ona görə də fərdi keyfiyyət göstəricisinin verilən kompleks göstəriciyə uyğun olaraq qiymətinin hesablanması qaydası keyfiyyətin kompleks göstəricisini riyazi metodla hesablanma qaydası ilə analojidir.

Kompleks keyfiyyət göstəriciləri orta tarazlaşmış qiymətlər prinsipindən istifadə edilərək təyin edilir. Orta tarazlaşmış kompleks göstərici Q ümumi şəkildə aşağıdakı düsturla təyin edilir:

$$Q = \sqrt[\gamma]{\frac{\sum_{i=1}^n m_i P_i^\gamma}{\sum_{i=1}^n m_i}} \quad (3)$$

Burada γ -ortalasdırmanın riyazi üsulunun parametri;

m_i – çəki əmsalları;

n -fərdi göstəricilərin P_i sayı .

γ -in müvafiq qiymətlərini qəbul etməklə orta tarazlaşmış kompleks göstəricilərin müxtəlif növləri və düsturlarını alırıq. Ən çox tətbiq edilən ortalasdırma üsulları üçün γ parametri belə qəbul edilir. Məsələn, orta ədədi tarazlaşmış ortalasdırma üçün $\gamma=1$,orta həndəsi tarazlaşmış keyfiyyət göstəricisi üçün $\gamma=0$ (γ parametrinin orta harmonik tarazlaşma üçün 1-ə ,orta kvadratik tarazlaşma üçün 2-yə bərabərdir). Belə halda orta ədədi tarazlaşma göstəricinin qiymətini aşağıdakı düsturla təyin edirlər:

$$Q_\alpha = \frac{\sum_{i=1}^n m_i P_i}{\sum_{i=1}^n m_i} \quad (4)$$

orta händəsi tarazlaşmış göstərici

$$Q_h = (\prod_{i=1}^n P_i)^{1/\sum_{i=1}^n m_i} \quad (5)$$

Əgər çəki əmsalları balla yox, vahidin hissələri ilə verilərsə, yəni

$$\sum_{i=1}^n m_i = 1 \quad (6)$$

şərtində (5) və (6) düsturları aşağıdakı şəkli alar:

$$Q_a = \sum_{i=1}^n m_i P_i \quad (7)$$

və

$$Q_h = \prod_{i=1}^n P_i m_i \quad (8)$$

Məmulatın xassələrinin optimal birləşməsinin (uyğunluğunun) tapılması, yəni kompleks keyfiyyət göstəricisinin müəyyən (məsələn, təyin olunan) qiymətində fərdi göstəricilərin optimallaşdırılmasını daha əhəmiyyətli göstəricinin miqdarına görə (özündə faydalı effekti şərtləndirən) həyata keçirmək olar.

Əgər iki yox (yuxarıda baxılan kimi) üç fərdi göstərici daha çox əhəmiyyətlidirsə, onda onların kompleks göstəriciyə birgə təsirinin hesabı və qrafiki təsvirləri üç ölçülü düzbucaqlı koordinat sistemində izokval səth şəklində olacaqdır. Bu halda fərdi göstəricilərin optimal birləşməsinin (uyğunluğunun) tapılması da eynilə həyata keçirilir, yəni təyin olunan və ya zəruri kompleks göstəricinin və daha həssas fərdi göstəricinin qiymətlərinə əsaslanaraq həyata keçirilir.

Keyfiyyətin yekun göstərcisinin məmulatın istismarından faydalı səmərənin miqdarı və ona müvafiq xərclər vasitəsi ilə optimallaşdırılması mürəkkəb və çox zəhmət tələb edən bir işdir. Bu effekt və xərcləri müəyyən edən nəinki fərdi, hətta ümumiləşmiş keyfiyyət göstəricilərinin müxtəlifliyi və dəyişkənliyi ilə izah olunur.

Məhsulun keyfiyyət göstəricilərinin optimallaşdırılması hər bir konkret şəraitdə özünəməxsus metodlarla həll edilir [10]. Bununla yanaşı texniki məmulatların keyfiyyət göstəricilərinin və keyfiyyət səviyyəsinin optimallaşdırılması problemləri həm elmi, həm də praktiki nöqtəyi-nəzərdən aktual olaraq qalır.

Keyfiyyət göstəricilərinin optimallaşdırılması məsələlərinin təhlilində məmulatın rəqabət qabiliyyətinin öyrənilməsi də xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Məmulatın rəqabət qabiliyyəti onun bazarda eyni çeşidli digər məhsula nisbətən qiymət və keyfiyyət göstəricilərinə görə üstünlük əldə etmək qabiliyyətidir. Məhsulun rəqabət qabiliyyətinin əsasında onun keyfiyyəti və mükəmməlliyi durur. Məhsulun rəqabət qabiliyyəti konkret istehlak bazarı və servis xidməti sferası nəzərə alınmaqla qiymətləndirilir. Məhsulun rəqabət qabiliyyəti onun ümumi keyfiyyət göstəricilərinə, mükəmməlliyinə, keyfiyyət səviyyəsinə və texniki

məmulatlar üçün isə texniki səviyyəsinə əsasən təyin edilir [2]. Əmtənin rəqabət qabiliyyəti nəzərdə tutulan zaman müddətində məlum bazarda istehlak məhsuluna tələbatın müvafiq xarakteristikasıdır. Deməli rəqabət qabiliyyəti ayrıca qiymətləndirilməlidir. Qiymətləndirmə əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

– məhsulun rəqabət qabiliyyəti onun keyfiyyət səviyyəsinin göstəricilərinə görə qiymətləndirilir və cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişafı və elmi-texniki tərəqqi səviyyəsində məhsulun istehlakçısının mövcud tələblərinə uyğun olaraq təyin edilir. Rəqabət qabiliyyəti məhsulun keyfiyyət göstəriciləri üzrə qiymətləndirilir, dinamik olur və elmi-texniki tərəqqinin tempindən asılıdır;

– əmtənin, yəni satılan məhsulun rəqabət qabiliyyəti kommersiya göstəricilərinə görə təyin edilir və konkret bazarın vəziyyətindən (konyukturundan) asılıdır. Bu rəqabət qabiliyyəti qiymətin səviyyəsi, tədarük müddəti, ödəmə şərtləri, gömrük rüsumunun vəziyyəti, vergi və yığım (əmtənin alınması ilə əlaqədar), təminat və öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üzrə istehlakçının və satıcının məsuliyyət dərəcəsi kimi əsas göstəricilərlə qiymətləndirilir. Əmtənin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi əmtə məhsulunun yalnız keyfiyyətinin təmin edilməsi ilə mümkündür. Satış bazarında keyfiyyətsiz məhsulun ucuz və ödəmə şərtləri münasib olsa belə əmtənin rəqabət qabiliyyəti aşağı düşür. Əmtənin mühüm rəqabət qabiliyyətinin əsasını onun keyfiyyəti təşkil edir;

– təşkilati şərtlərlə satın alınan və istifadə edilən məhsulla qiymətləndirilən rəqabət qabiliyyəti alıcıların satıcılarla ərazi yaxınlığı, satıcıların əmtəni tələb olunan yerə tədarükü, hesablaşma rahatlığı, zəmanət və zəmanətdən sonrakı dövrdə texniki məmulatın xidmətinə təminat və bu kimi göstəricilərlə təyin edilir.

Əmtələrin bazarda rəqabət qabiliyyətinin yaradılmasında reklam və texniki informasiya da mühüm rol oynayır. Bu öz növbəsində yüksək səviyyədə təşkil olunmalıdır. Lakin bu halda əmtənin rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirilməsində satışın təşkilati tərəfinin, həmçinin texniki xidmət və təmir şəraitinin də rolu var, yəni əgər əmtə məhsulu keyfiyyətlidirsə onun istehlak xassələri alıcının tələblərini tam ödəyəcək.

– bazar iqtisadiyyatı şəraitində məhsulun rəqabət qabiliyyəti çoxsaylı texniki-iqtisadi göstəricilərlə xarakterizə olunur. Onlardan daha əhəmiyyətliləri bunlardır: istehlakın tam qiyməti; buraxılan vahid məhsulun istehsalı üçün xammalın və materialın və ya məlum texnikanın köməyi ilə yerinə yetirilən işin enerji sərfi və səmərəsi; istifadə olunan texnologiyanın davamlılığı, texnikanın imtinasız istismarı və s.; təmirin etibarlılığı və dəyəri, ehtiyat hissələrinin dəyəri və s.; xidmət heyətinin say tərkibi və peşəkarlıqları və s.

İstehlak xərcləri, yəni məmulatın tam istehlak qiyməti, onun həyat dövrünün

bütün mərhələlərindəki yekun xərclərindən asılıdır. İstehlakın tam qiyməti istehlakın birdəfəlik xərclərinin (məmulatın bazar qiyməti və onun istismara hazırlanma xərcləri), istismar xərclərinin (yanacaq, enerji, su, xammal, işçi qüvvəsi və s.), cari xərclərin (xidmət, təmir və s.) və məmulatın qalığından istifadə edilmə (utilaşdırma) xərclərinin cəmi kimi təyin edilir. İstehlakın tam qiyməti hesablanarkən alıcının ödədiyi gömrük rüsumları, vergi və müxtəlif yığımlar, həmçinin məmulatın satışı zamanı kreditin alınma şərtləri və s. nəzərə alınmalıdır.

Məhsulun istehlakçısı onun rəqabət qabiliyyətini təmin etmək üçün istehlak qiymətini hesablamaq, onu digər mövcud istehlak dəyəri ilə müqayisə etməli və nəticədə məhsulun texniki və normativ göstəricilərini saxlamaqla istehlak dəyərinin maksimum artırılmasına nail olmalıdır. Xüsusən texniki məmulatların rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirilməsində əsas göstəricilərdən biri istehlakın tam dəyəridir. Qiymətləndirmədə əsas kriteriya məmulatın keyfiyyət səviyyəsinin İSO, BEK standartları, istehlakçının məxsusi tələbləri və başqa təşkilatların tələbləri ilə müqayisəsidir [18].

Məhsulun rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirilməsinin ümumi metodologiyası keyfiyyət səviyyəsinin və ya ümumi göstəricilərin, həmçinin qiymətləndirilən əmtəənin və baza nümunəsinin məmulatın dəyər göstəricilərinin ədədi qiymətlərinin müqayisəsindən ibarətdir. Məmulatın rəqabət qabiliyyətinin kəmiyyətə qiymətləndirilməsinin ən sadə metodu ümumiləşmiş keyfiyyət göstəricilərinin (əsas, qrup, inteqral) və məhsulun iqtisadi göstəricilərinin tətbiqinə əsaslanır. Lakin məhsulun rəqabət qabiliyyəti göstəricisi adətən faydalı effektin tam istehlak qiymətinə nisbəti ilə ifadə olunur.

Yeni məmulat yaradılarkən onun yekun, adətən kompleks keyfiyyət göstəricisinin (ona nəzərən məhsulun keyfiyyət səviyyəsi qiymətləndirilir) ədədi qiymətinin optimallaşdırılması üçün çox zaman əvvəlcə onu proqnozlaşdırmaq, sonra isə baza keyfiyyət göstəriciləri kompleksini işləmək lazım gəlir. Yalnız bunlardan sonra müvafiq keyfiyyət səviyyəli yeni məmulatın konstruksiyasının və hazırlanma texnologiyasının işlənilməsinə başlanılır.

Keyfiyyətin proqnozlaşdırılması keyfiyyət haqqında keçmiş vaxt intervalında alınmış məlumatların təhlili əsasında gələcək dövr üçün (qabaqlama dövrü üçün, perspektiv) keyfiyyət göstəricilərinin mümkün qiymətlərinin təyini prosesidir. Başqa sözlə, məhsulun keyfiyyətinin proqnozlaşdırılması keyfiyyəti xarakterizə edən göstəricilər toplusunun zamana görə dinamikasının (dəyişməsinin) ehtimal qiymətləndirilməsidir.

Keyfiyyətin proqnozlaşdırılmasının əsas metodiki üsulları **tədqiqat və normativ** proqnozlaşdırma üsullarıdır [2].

Tədqiqat (və ya axtarış) proqnozlaşdırılması əldə olan və potensial imkanlara əsaslanır. O, eynitipli məmulatların keyfiyyət göstəricilərinin zamana görə dəyişməsinin mövcud ənənələrinin (qanunauyğunluqlarının) təhlilini nəzərdə tutur. Tədqiqat proqnozunun məqsədi məhsulun proqnozlaşdırılan keyfiyyəti haqqında əldə edilmiş məlumatlardan (biliklərin səviyyəsindən) istifadə edərək keyfiyyət göstəricilərinin alternativ qiymətlərinin təyin edilməsindən ibarətdir.

Normativ proqnozlaşdırma həm hal-hazırdakı, həm də gələcəkdə ortaya çıxacaq biləcəklər (gözlənilən) məsələlərin həllinə yönəldilmişdir. O, həll olunacaq məqsəd və məsələlərin formalaşmasına imkan yaradır. Bu zaman xüsusi (ayrı-ayrı) məsələlər mərhələlər üzrə və gələcəkdən bu günə istiqamətində baxılır. Normativ proqnozlaşdırmada keyfiyyət göstəriciləri üçün normativ bazaya malik olmaq vacibdir. Belə normativ göstəricilər müvafiq standartların, texniki şərtlərin və digər normativ-texniki sənədlərin kəmiyyət tələbləri ola bilər. Elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərini əks etdirən normativlərin tətbiqi və istehsal imkanlarının nəzərə alınması perspektivdə mümkün olan keyfiyyət səviyyəsini proqnozlaşdırmağa imkan yaradır. Tədqiqi və normativ proqnozlaşdırma aşağıdakı əsas metodlarla həyata keçirilir:

- ✓ ekstrapolyasiya
- ✓ çoxfaktorlu proqnozlaşdırma;
- ✓ ekspert
- ✓ qarışıq [2].

Ekstrapolyasiya metodu. Ekstrapolyasiya dedikdə ümumi mənada müşahidə sahəsindən alınmış məlumatların bu sahədən kənarında yerləşən sahədə yayılma proseduru başa düşülür. Ekstrapolyasiya metodu bazis dövrü üçün alınmış asılılığın proqnozlaşdırılan dövrə tətbiqindən ibarətdir. Deməli, ekstrapolyasiya metodu gələcəkdə, prosesin formalaşan inkişaf tendensiyasının (qanunauyğunluğunun) saxlanmasının guman edilməsinə əsaslanır. Ekstrapolyasiya metodu ilə proqnoz qiymətinin təyini üçün baza dövrünün məlumatları əsasında alınmış $y = f(t)$ tənliyində zamana müvafiq qiymətlər verməklə funksiyanın axtarılaraq (proqnoz) qiymətini tapırlar. Proqnozlaşdırılan keyfiyyət parametrinin zamandan asılılığının tapılması üçün bu asılılığın qanunauyğunluğunu təsvir edən riyazi tənliyin növü təyin olunmalıdır. Bu asılılıqlar xətti, parabolik, hiperbolik, üstlü, eksponensial, loqarifmik və məntiqi ola bilər.

Çoxfaktorlu proqnozlaşdırma metodu. Proqnozlaşdırmanın bu metodu ekstrapolyasiya metodundan ancaq onunla fərqlənir ki, burada çoxfaktorlu adlanan təhlildən istifadə edilir.

Axtarılan ümumiləşmiş (kompleks) keyfiyyət göstəricisinin bir çox digər, məsələn fərdi göstəricilərdən əhəmiyyətli dərəcədə asılı olduğu hallarda çoxfaktorlu proqnozlaşdırma metodundan istifadə zərurəti həmişə meydana çıxır. Bu zaman proqnozlaşdırılan parametrin dəyişmə prosesinin riyazi modeli ümumi şəkildə aşağıdakı kimi yazıla bilər:

$$y = f(x_1, x_2, \dots, x_n) \quad (9)$$

burada x_1, x_2, \dots, x_n – zamana görə dəyişən parametrlərin qiymətləridir.

Çoxfaktorlu reqressiya modelindən istifadə əsasında çoxfaktorlu proqnozlaşdırmanın ümumi struktur sxemi aşağıdakı əsas mərhələlərdən ibarətdir:

1. Öyrənilən göstəriciyə təsir edən faktorlar toplusunun təyini və onlardan daha mühümlərinin seçilməsi.
2. Əlamət (keyfiyyət səviyyəsi göstəricisi) və ona təsir edən amillər arasında əlaqə formasının müəyyənəşdirilməsi, hər amilin əhəmiyyətini əks etdirən əmsalların ədədi qiymətinin təyin edilməsi.
3. Bütün nəzəri və praktiki məhdudiyyətləri nəzərə almaqla reqressiya analizi əsasında çoxfaktorlu reqressiya modelinin yekun şəklinin (variantının) alınması.
4. Əlamətin və amillərin aşkar edilən qarşılıqlı əlaqəsinin ekstrapolyasiyası, yəni keyfiyyət səviyyəsinin yüksəldilməsinin seçilən amillərin dəyişməsindən asılı olaraq (məsələn, 2010-cu ilə qədərki dövrdə) proqnozlaşdırılması [2].

Ekspert proqnozları metodundan (Delfi metodu, kollektiv ekspertqiymətləndirmə metodu) tez-tez müstəqil istifadə olunur. Lakin burada patent informasiyası və həm də elmi-texniki informasiyalar təhlil edilir.

Proqnozlaşdırmanın ekspert və yuxarıda göstərilən metodları keyfiyyət göstəricilərinin perspektiv qiymətləndirilməsi məsələlərini, əsasən, elm və texnikanın təkamül xarakterli inkişafında həll etməyə imkan verir. «Sıçrayışların» baş verməsi ehtimalı əsasən intuitiv (ekspert) proqnozlaşdırma metodlarından (o cümlədən tətbiqi elmi-tədqiqat məsələləri üçün – morfoloji analiz metodundan) istifadəni şərtləndirir.

Verilmiş nəsil məmulatlarının texniki imkan hədlərini və texniki sistem «nəsillərinin» sıçrayışla növbələşməsinin müddətlərini müəyyənəşdirməyə imkan verən perspektiv formalizasiya (faktografik) metodu əhatə edən əyrilər metodudur.

Məhsulun keyfiyyət səviyyəsinin və ona tələbatın, istehsal və istehlak həcmələrinin dəyişmə tsikllərinin təhlili əsasında məmulatın keyfiyyətinin proqnozlaşdırılması metodu geniş yayılmışdır. Bu metod nəinki yalnız verilən nəsil texnika çərçivəsində bu və ya digər parametrin əldə edilməsi mümkün ola biləcək qiymətini təyin etməyə imkan verir, hətta yeni texnikanın meydana çıxma vaxtını və verilən nəsil məmulatın mümkün mövcud olma dövrünü hesablamağa da imkan

verir. İnformasiyanın, texnikanın və ələbatların növbələşməsini əks etdirən xarakterik dövrü asılılıqlar hər nəsil məmulatın həyat tsiklinin mərhələlərinə uyğun olan hissələrə malikdir: 1 –perspektiv, 2 – mütərəqqi, 3 – yeni, 4 – modernləşdirilmiş, 5 – köhnə (mənəvi köhnəlmiş).

Birlik, sahə, region və s. miqyasında keyfiyyətin idarə edilməsinin mürəkkəb məsələlərini həll etmək üçün kompleks proqnozlaşdırma metodlarından istifadə etmək lazımdır.

Qarışıq (və ya kompleks) proqnozlaşdırma metodu ekstrapolyasiya, çoxfaktorlu təhlil və ekspert qiymətləndirmə metodlarının qarşılıqlı əlaqələrindən (birləşməsindən) ibarətdir.

Məhsulun keyfiyyətinin qarışıq proqnozlaşdırma metodunun bir neçə metodikasını mövcuddur. Bunlardan

- proqnoz sütun (qrafa);
- «Pattern» (ABŞ);
- seçmə (selektiv);
- «ikiqat ağaj»;
- tarazlaşmış qiymətlər;
- matrisa;
- funksional analiz metodunu və s. göstərmək olar [2].

Proqnoz sütun metodu Ukrayna Elmlər Akademiyasının Kibernetika İnstitutunda işlənilib hazırlanmış və ilk dəfə dördüncü nəsil ixtisaslaşdırılmış EHM-in yaradılması ilə əlaqədar kompleks məsələlərin həllində tətbiq edilmişdir. Bu metod aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir:

- elmi-texniki problemlər təsnifatı (klassifikatoru) tərtib edilir və proqnozlaşdırılma üçün daha mühüm (əhəmiyyətli) problem seçilir;
- ekspert qiymətlərinin jədvəli hazırlanır, ekspert qrupu formalaşdırılır və ekspertiza aparılır və onun əsasında problemin mümkün həll yolları nəzərdə tutulur;
- proqnoz sütunları, yəni qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün məmulatın parametrlərinin səbəb-təhqiqat əlaqələri sxemi tərtib edilir;
- problemin həll yollarının formalizasiya və ekspert təhlili, həmçinin müəyyən edilmiş kriterlərə görə optimal həllin seçilməsi həyata keçirilir [2].

Proqnozlaşdırmanın «Pattern» (ABŞ) metodu aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir. Əvvəlcə ekspertlər məsələlərin siyahısını formalaşdırırlar. Sonra gələcək dövrün problemi üzrə ekspertlər vahid rəyə (baxış, nöqtəyi-nəzər) gəlirlər. Elmi-texniki əhəmiyyətliyinə görə məqsədlərin çəkilişi formalaşdırılır və qiymətləndirilir. Ardınca məqsədlər «ağacı» yaradılır, məmulatın keyfiyyət

parametrlərinin proqnoz qiymətləndirilməsinin lokal kriterlər sistemi işlənilib hazırlanır. Yekunda məmulatın texniki təkmilləşdirilməsində əsas (baş)məqsədə çatmaq üzrə tövsiyələr hazırlanır. «Pattern» metodu ABŞ-da silahqayırma, kosmik tədqiqatlar, tibbi aparatura və digər sahələrdə tətbiq olunub.

Məmulatın keyfiyyətinin proqnozlaşdırılmasında daha yüksək texniki təkmilləşdirmə səviyyəsinə malik oxşar obyektlərin təhlilinə əsaslanan **komparativ (müqayisəyə əsaslanan) metoddan** da istifadə oluna bilər [2]. Məhsulun keyfiyyət göstəricilərinə və texniki səviyyəsinə nəzərən bu metod belə məhsulların hazırlanma keyfiyyətinə görə öndə gedən ölkələrdə məhsulun istehsalının dəyişməsinin və inkişafının öyrənilməsinə nəzərdə tutur.

6. YÜNGÜL SƏNAYE MƏHSULUNUN KEYFİYYƏTİNİN QORUNUB SAXLANMASINA KÖMƏK EDƏN AMİLLƏR

Ayaqqabı malları istehsal müəssisələrindən satış yerlərinə çatanadək müxtəlif təsirlərə məruz qalır. Ümumiyyətlə ayaqqabı mallarının keyfiyyətinin qorunub saxlanmasında onların standart tələblərinə uyğun qablaşdırılması,daşınması xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Ayaqqabı mallarının daşınması və saxlanması rejiminin pozulması nəticəsində ayaqqabı malları istehlak xassələrini əhəmiyyətli dərəcədə itirə bilər. Sənaye mallarının saxlanılmasına əməl olunan ümumi şəraitlərə aşağıdakılar aiddir: saxlanma müddətinə riayət edilməsi,yerin təmizliyi,malların müntəzəm olaraq tozdan kənar edilməsi,lazımı nisbi rütubətin və temperaturun qorunub saxlanması ,saxlanma şəraitində havanın təmizliyi ,birbaşa yağışın ,qarın təsirindən qorunma kimi hallar. Bundan əlavə mütləq gəmiricilərlə ,mikroorqanizmlərlə mübarizə aparmaq və yanğına qarşı tədbirlərin görülməsi də vacibdir.

Gön ayaqqabıların standartın tələblərinə uyğun **qablaşdırılması** hazır ayaqqabıların keyfiyyətinə təsir edən ən mühüm amillərdən biridir. Düzgün qablaşdırma ayaqqabıların keyfiyyətli saxlanmasında çox böyük rol oynayır.

Ayaqqabıların qablaşdırılması üçün karton qutulardan istifadə edilir. Yüngül və zərif ayaqqabılar yumşaq kağızlara bükülmüş halda qutulara yerləşdirilir.

Ayaqqabılar qutulara cüt halda qablaşdırılır. Lakin pinetkaların 5-10 cütü, kiçik yaşlı uşaq ayaqqabılarının 2-3 cütü birlikdə qablaşdırıla bilər.

Ayaqqabı qablaşdırılmış qutuların üzərində malların nişanı ,müəssisənin adı və onun yerləşdiyi yer, ölçü ,doluluq,rəng,standart və s. göstərilir. Gön ayaqqabıların markalanması və qablaşdırılması qaydası ГOCT 7296-81-ə əsasən aparılır [21].

Gön ayaqqabılarını elə **daşımaq** lazımdır ki, daşınma zamanı məmulatlar istehlakçılar üçün zəruri olan keyfiyyət göstəricilərini itirməsin. Ayaqqabı mallarının daşınması zamanı saxlanması qablaşdırmanın keyfiyyətindən,davamlılığından,taralarda yığılma möhkəmliyindən və ya kipliyindən,atmosfer yağıntılarından mühafizə qabiliyyətindən ,suyun ,çirkəlin və tozun daxil ola bilmə xüsusiyyətlərindən çox asılıdır. Ayaqqabılar şəhərlərarası dəmi yolu,çay,hava və dəniz nəqliyyatları vasitəsilə daşınarkən mütləq yeşiklərdən istifadə edilməlidir. Gön ayaqqabıların daşınması ГOCT 7296-81 standartına uyğun olaraq yerinə yetirilir[21].

Gön ayaqqabıları estetik xassəsinə görə qiymətləndirmə zamanı markalanma keyfiyyəti də nəzərə alınır. Gön ayaqqabıların markasında onlara məxsus olan

spesifik xüsusiyyətlər göstərilir.

Gön ayaqqabıların alt materialı göndən,yaxud da rezindən olarsa ,onda alt hissədə müəssisənin firma işarəsi vurulur,qalan hallarda isə firma işarəsi içlik hissədə göstərilir.

Ayaqqabıların düzgün **saxlanması** onların keyfiyyətinin saxlanmasına kömək edən əsas amillərdən biridir.

Ayaqqabılar quru yerlərdə atmosferin təsirindən mühafizə edilməklə saxlanmalıdır. Ayaqqabıların saxlanma şəraitinə təsir edən amillərdən biri anbar binalarında havanın nisbi rütubətinin və temperaturunun standartın tələbinə uyğun olmasıdır. Ayaqqabı malları saxlayan anbar binalarında havanın nisbi rütubəti və temperaturu havanı dəyişən və istilik verən cihazların köməyi ilə nizamlanır. Gön ayaqqabıları saxlanan anbar binalarında nisbi rütubət 50-60% və temperatur 12-18 °S olmalıdır [7].Bundan yuxarı rütubətdə gönlərin üzü yumşalır,kiflənir,axırda yararsız hala düşür. Əksinə,havanın rütubəti bu qədərdən aşağı olduqda ayaqqabıların gönləri quruyur,büzüşür çatlamağa başlayır.

Toz ayaqqabılar üçün daha da zərərliyədir. Ona görə də ayaqqabıları,gönləri örtülü halda saxlamaq lazımdır.

Ayaqqabının saxlanma keyfiyyətinə təsir edən amillərdən biri də günəş şüasıdır. Belə ki,gön ayaqqabılar günəş şüasından,tozdan,kimyəvi reaktivlərdən,gəmiricilərdən və s. qorunmalıdır.

Ayaqqabı materiallarının əksəriyyəti hiqroskopikdir. Buna görə də ayaqqabılar onu əhatə edən mühitin təsirindən nəm çəkir. Gön ayaqqabı saxlanılan anbar binalarında nisbi rütubət standart normadan yuxarı olduqda ,bərkidici metal hissələr və furniturlar paslanmaya uğrayır və bu zaman metal hissələri oksidləşmədən müdafiə etmək üçün onlara neytral mineral yağlar sürtülür.

Rütubətçəkmə nəticəsində ayaqqabılarda istifadə olunan toxuculuq materialları çox sürətlə kiflənir ,çürümə baş verir ,boyaq öz əvvəlki rəngini itirir.

Ayaqqabı işıqlandırıcıdan 0,5 m məsafədə olmalıdır[8].

Gön ayaqqabılar anbara gətirilən zaman hərtərəfli yoxlanılmalı və səliqəsiz daşınma nəticəsində əmələ gələn nöqsanlar düzəldilməlidir. Əgər ayaqqabı daşınma zamanı yolda nəm çəkmişsə,islənmişsə və yaxud nəm taraya qablaşdırılmışsa ,onu silib normal temperaturda qurutmaq lazımdır. Nəm halda olan ayaqqabıları qızdırıcıya yaxın qoymaq olmaz və temperaturu yüksək olan yerlərdə saxlamaq olmaz,çünki tez quruyanda gön kövrəkləşir və davamlılığını itirir. Qutuya qablaşdırılması nəzərdə tutulmayan ayaqqabılar (üzü gön əvəzedicilərdən olan ayaqqabılar, xrom ,uzunboğaz çəkmələr,istehsalat ayaqqabıları) qutusuz saxlanılır.

Əgər gön ayaqqabıları uzun müddətə saxlanılırsa, onda onların vəziyyətini ayda azı bir dəfə yoxlamaq lazımdır.

Ayaqqabı mallarının keyfiyyətinin qorunub saxlanılmasında onlara qulluq edil məsinin də rolu vardır. Gön-dəri ayaqqabılarını gündəlik fırça ilə təmizləmək lazımdır. Həftədə ən azı iki dəfə kremə silməklə ona elastiklik verilir və üz səthində suya qarşı örtük əmələ gəlməsi əldə edilir. Açıq və əlvan rəngli ayaqqabıları çirkədən təmizləyərək onun üz səthini nazik qatda rəngsiz kremə örtürlər.

Lak dərinə vaxtaşırı nəm pambıqla və ya parça ilə silərək onun parıltısını bərpa edirlər. İstinin və soyuğun təsirindən əmələ gələn çatların qarşısını almaq üçün ayaqqabının üzərinə vaxtaşırı gənəgərçək, vazelin və ya qliserinlə yağlayırlar.

Zamşa və velyurdan olan ayaqqabıları rezin və sərt tüklü fırçalarla, həm də xüsusi vasitələrlə təmizləyirlər. Parça ayaqqabını tüklü fırça ilə təmizləyirlər, yuft ayaqqabısını təmizlədikdən sonra üzərini yağlayırlar [8].

Gön ayaqqabıları quru, təmiz, sərin, kölgə yerdə örtülü halda saxlamaq məsləhətdir.

7. YÜNGÜL SƏNAYE MƏHSULUNUN KEYFİYYƏT SƏVİYYƏSİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİ YOLLARI

Yüksək keyfiyyətli mal insanların istehlak tələblərini daha dolğun ödəyir, aşağı keyfiyyətli mallar isə özünə alıcı tapa bilmir və ticarət şəbəkəsində yığılıb qalır. Aşağı keyfiyyətli məhsulun buraxılması istehsalata, ticarətə və alıcı marağına böyük zərər vurur.

Məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi cəmiyyət üçün ən vacib məsələlərdən biridir. Əhalinin maddi güzəranının və mədəni səviyyəsinin yüksəlməsi, həmçinin texniki tərəqqinin təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar olaraq malların keyfiyyətinə tələbat artır. Buraxılan məhsulun keyfiyyətini yüksəltmək eyni zamanda böyük ehtiyat mənbəyinə nail olmağa imkan verir. Buna görə də ölkəmizdə məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsinə daim diqqət yetirilir.

Məhsulun keyfiyyəti dövlət miqyasında planlaşdırma və idarəetmə obyektidir.

Malların keyfiyyətinin yüksəldilməsi onların xidmət müddətini uzadır, xammal və materiallara qənaət edir və əhali tələbatını daha dolğun ödəyir və eyni zamanda yerli malların dünya bazarına çıxarılmasına müsbət təsir göstərir. Müxtəlif ayaqqabı məmulatlarına olan əhali tələbinin inkişafı və ödənilməsi bir sıra amillərlə bağlıdır. Ayaqqabı malları istehsalına regionun əhalisinin milli tərkibi və məşğuliyyəti, milli xüsusiyyətlər, əhali artımı, ayaqqabı sənayesinin inkişaf səviyyəsi, xammal bazası, istehsal texnologiyasının, buraxılan ayaqqabı mallarının keyfiyyəti, moda və standartlaşdırma səviyyəsi, istehlakçıların cins-yaş əlamətləri, insan orqanizminin fizioloji və psixoloji xüsusiyyətləri, təbii iqlim şəraiti, insanı əhatə edən mühit və bir sıra digər amillər təsir göstərir ki, bunların da praktiki əhəmiyyəti vardır [10]. Ölkədə real gəlirin ildən-ilə artması da ayaqqabı məmulatlarının istehsalına təsir edən ən mühüm amillərdən biridir. Məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi iqtisadiyyatın inkişafı üçün zəruri tələblərdən biri sayılır.

Əhalinin ayaqqabı məmulatlarına artmaqda olan tələbatının tam və dolğun ödənilməsi üçün istehsal həcmının və çeşid quruluşunun düzgün və optimal planlaşdırılmasının böyük əhəmiyyəti vardır.

Əhali tələbatının tam və dolğun ödənilməsinə təsir edən amillərdən biri də buraxılan ayaqqabı məmulatlarının keyfiyyətinin yüksəldilməsində standartların müstəsna əhəmiyyəti vardır.

Standartlar buraxılan ayaqqabıların keyfiyyətinə nəzarət etmək üçün mühüm

vasitədir [9]. Standartlaşdırma elmi-texniki tərəqqini sürətləndirmək,ictimai istehsalın səmərəliliyini yüksəltmək,xalq təsərrüfatının və əhalinin müxtəlif mallara olan tələbatını hərtərəfli ödəmək,dünya bazarının tələblərinə cavab verən yüksək keyfiyyətli məhsullar istehsal olunmasını təmin etmək,istehsal fondlarından,əmək ehtiyatlarından və materiallarından daha səmərəli istifadə etmək məqsədilə yönəldilir. Bu baxımdan ayaqqabı sənayesində düzgün standartlaşdırma ayaqqabı mallarının keyfiyyətinin yüksəldilməsində həlledici rol oynayır.

Standart nəinki ayaqqabı məmulatlarına verilən tələbləri özündə əks etdirir. Həmçinin istehsal zamanı işlədilən xam materialı,həyata keçirilən texnoloji əməliyyatları,maşın və avadanlıqları səciyyələndirir. Ayaqqabıların keyfiyyətinə nəzarət və keyfiyyəti yoxlama qaydaları,eləcə də keyfiyyət səviyyəsinin təmin edilməsi üsulları standartların tələblərinə əsasən müəyyənləşdirilir.

Standartlaşdırma işlərini müvəffəqiyyətlə həyata keçirmək üçün onun əsas üsullarından düzgün istifadə etməyin böyük əhəmiyyəti vardır. Standartlaşdırmanın ən mütərəqqi üsullarından biri tipləşdirmədir. Tipləşdirmə üsulu ilə bir sıra zəruri tədbirlər görülür: məsələn,ayrı-ayrı ayaqqabı məmulatının çeşidi təyin edilir. Lüzumsuz çoxnövlülük aradan qaldırılır və məmulatın müvafiq konstruksiyası əsasında istehsal texnologiyası müəyyənləşdirilir.

Standartlaşdırma üsullarından biri də unifikasiyadır. Unifikasiya sahəsində ayaqqabı istehsalında səmərəliliyi əhəmiyyətli dərəcədə yüksəltmək mümkündür. Ayaqqabı istehsal edən müəssisə nə qədər az növ məmulat buraxırsa,onun işi bir o qədər sadələşir,əmək proseslərini kompleks mexanikləşdirmək və avtomatlaşdırmaq əsasında əmək məhsuldarlığını artırmaq,ən yüksək texniki-iqtisadi göstəricilər əldə etmək mümkün olur.

Ümumiyyətlə ayaqqabı istehsal edən müəssisələrin ixtisaslı kadrlar ilə təmin olunması istehsalı keyfiyyətli xammalla təchiz etməyə,istehsal texnologiyasını təkmilləşdirməyə və buraxılan məhsulun keyfiyyətinin düzgün qiymətləndirilməsinə imkan verir.

Məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsində əsas şərtlərdən biri onun keyfiyyətinin düzgün idarə olunmasıdır. Malların keyfiyyətinin idarə olunması isə keyfiyyətə daimi nəzarətin edilməsini və onun səviyyəsinin vaxtaşırı qiymətləndirilməsini tələb edir.

Dövlət Standartlaşdırma Sisteminin əsas qaydalarından biri xammal,material,komplektləşdirici məmulatların kompleks standartlaşdırılmasıdır [26]. Bütün bunların keyfiyyəti hazır məhsulun texniki-iqtisadi göstəricilərinə həlledici təsir edir.

1986-cı ildə gön-dəri və ayaqqabı sənayesinin materiallarla təchiz edən idarələrin işlərini koordinasiya edən « ayaqqabı » adını almış müəssisələr üçün standartlaşdırma kompleksinin birinci proqramı tərtib edilmişdi [8]. Ayaqqabı KSP –in (kompleks standart proqramının) əsas məqsədi ayaqqabının və onun istehsalı üçün istifadə edilən materialların keyfiyyətinə verilən tələblərin əlaqələndirilməsinə nail olmaqdan ibarətdir. Ayaqqabı KSP-ı həyata keçirməyin nəticəsində ayaqqabının keyfiyyətinin yüksəldilməsi sayəsində 5 mln manat iqtisadi effekt əldə edilmişdir. Göstərilən işin nəticəsi göstərir ki, kompleks standartlaşdırma ayaqqabının keyfiyyətinin yüksəldilməsi və nəticə etibarilə iqtisadi səmərəni təmin edən vahid yol kimi hesab edilə bilər. KSP-nin digər qaydası olan proqnozlaşdırmanı nəzərə almaqla standartlara verilən tələblərin optimallaşdırılmasını misal göstərmək olar.

Əgər «ayaqqabı » KSP-də standartların tərtib edilməsində ayaqqabı üçün kompleksləşdirmə prinsipi öz əksini tapmışdırsa da ayaqqabı sənayesində tətbiq edilən qabaqlama standartlaşdırılması öz əksini tapa bilməmişdir. Bu onunla izah olunur ki, normativ-texniki sənədlərdə ayaqqabının spesifik xüsusiyyətləri həmişə nəzərə alınmamışdır.

Standartların ardıcıl təkmilləşdirilməsinə dair görülən istiqamətlər bunlardır: DÖST 4.12 – 81 -ə əsasən istehlak xassələrini xarakterizə edən göstəricilərin standartın strukturunu daxil etməklə dəyişdirilməsi və nümunə etalonunun rolunun yüksəldilməsi ,standartların əsas bölmələrindən birinə yenidən baxılması – ayaqqabının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsini yaxşılaşdırmaq məqsədilə onların növlərə bölünməsi ,standarta yeni daxil edilmiş göstəricilərin qiymətləndirilməsi üçün üsulların tərtib edilməsi və ayaqqabının keyfiyyət göstəricilərinin qiymətləndirmə üsullarının təkmilləşdirilməsi ,son məhsula verilən tələblərə təsir edən ,qarışıq sahələrə verilən təsnifatın və kompleks standartlaşdırma proqramının müəssisə səviyyəsinə çatdırılması [7].

Birinci istiqamətin reallaşdırılması üçün perspektiv standartın strukturunda ayaqqabının normativ şəklində keyfiyyət göstəricilərinə verilən tələblərdən yalnız texniki tələblər nəzərdə tutulur. Bunlar əsas istehlak xassələrini, ayaqqabının standart və ya qeyri-standard uyğunluğunu, istehsalçının zəmanətini, markalanma ,qablaşdırma, nəql etdirmə və saxlamaya verilən tələbləri, həm də qəbul edilmə, sınaq üsullarına və s. normativ sənədlərə aid olkan tələbləri nəzərdə tutur.

Ayaqqabının keyfiyyətinin tələb edilən səviyyədə saxlanması üçün onun istehsalına hazırlıq və istehsal prosesləri dövrü üçün sahə standartları tərtib edilmişdir.

Bu standartda detal və bəndlərin normativləri göstərilir. Gələcəkdə ayaqqabının texnologiyası və konstruksiyasının normativ-texniki sənədlərində dəyişikliklər edilməsi nəzərdə tutulur.

Ayaqqabının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi üçün yeni üsul qurulmuşdur. Belə ki, müvafiq standartın tərtib edilməsi məqsədilə nəzarətçilər tərəfindən hazır ayaqqabı və gön-dəri materiallarında olan ayrı-ayrı nöqsanların subyektin qiymətləndirilməsini təmin etmək üçün ayaqqabı üzlüyünün dəri materiallarından ibarət olan nümunə etalonları hazırlanmışdır. Müəyyən ölçüdə ayaqqabının xarici görünüşünə təsir göstərməyən ,alıcılar tərəfindən etibarlı ,vizual vəziyyətdə müəyyən edilməyən nöqsanlar yeni standartda öz əksini tapmamışdır. Bu halda nəzərə alınmalıdır ki,alıcı ayaqqabını seçərkən əsasən onun modelinə,konstruksiyasına ,rənginə,modaya uyğun olmasına ,komfortluğuna və bəzi göstəricilərinə diqqət yetirir.

Bu üsulların qəbul edilmiş ümumi təsnifatı olmadığından,təcrübədə bunları aşağıda göstərilən qruplara bölürlər: orqanoleptik qiymətləndirmə ,laboratoriya tədqiqi,texnoloji yoxlama istismar sınağı .

Ayaqqabı və əsas materialların qiymətləndirilməsinə əsasən orqanoleptik və laboratoriya sınaq üsulları vasitəsilə nəzarət edirlər. Bu vasitələrlə standart və texniki şərtlərdə müəyyən edilmiş tələblərə əsasən texnoloji parametrlərə nəzarət edirlər.

Texnologiyanın yoxlanması və istismar sınağı yeni-yeni materialların ,ayaqqabı konstruksiyasının və s. qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunur.

Ayaqqabı və ayaqqabı materiallarının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi üçün istifadə edilən laboratoriya tədqiqat üsulları arasında ayaqqabının istismar şəraitinə uyğun buna yaxın olan fiziki-mexaniki sınaqlardan istifadə edilir. Gön-dərilərin sınaqdan keçirilməsi üçün göstərilənlərdən başqa materialların istehsal rejiminə əməl edilməsi ilə olan kimyəvi tərkibin müəyyən edilməsi üçün kimyəvi sınaq üsullarından istifadə edirlər.

Laboratoriya sınaqlarının bir sıra çatışmayan cəhətləri vardır. Ayaqqabı və materialların qiymətləndirilməsini statik şəraitlərlə əsaslanan sınaq üsulları ilə müəyyən edirlər. Belə sınaqların nəticələri istismar sınaqlarının nəticələri ilə uyğunlaşmır.

Ayaqqabının keyfiyyətinə olan tələbin yüksəldilməsi və onun istehsalı üçün yeni materiallardan istifadənin ,texnoloji əməliyyatların,ayaqqabının keyfiyyətinə nəzarətin gələcəkdə daha da təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətləri bunlardır:

- ✓ üsulların tərtib edilməsi ,ayaqqabı və materialların dinamik şəraitdə sınaqdan keçirilməsinin təkmilləşdirilməsi;

- ✓ hazırda instrumental üsulların səviyyəsi müəyyən edilə bilmədiyi üçün ekspertli qiymətləndirilmənin təkmilləşdirilməsi;
- ✓ ayaqqabı və materialların sökülməsinə nəzarət edən cihaz və üsulların tərtib edilməsi;
- ✓ sınağın yerinə yetirilmə proseslərinin mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılmasını təmin edən cihazların yaradılması;
- ✓ ayaqqabı istehsalında və gön-dəri emalında texnoloji parametrlərlə obyektiv nəzarət üsullarının və cihazların tərtib edilməsi;
- ✓ ayaqqabının istismar xassələrinin və materialların texnoloji xassələrinin etibarlı qiymətləndirilməsinin əsaslandırılması.

Elmi-tədqiqat institutları tərəfindən ayaqqabının mühüm xassələrinin dinamik şəraitlərdə qiymətləndirilməsi üçün üsullar işlənib hazırlanır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Buraxılış işini yekunlaşdıraraq aşağıdakı nəticə və təklifləri vermək olar:

1. Əsaslandırılmışdır ki, çeşidindən, növündən asılı olmayaraq hər bir ayaqqabı ortopedik hazırlansın.
 2. Ayaqqabıların çeşidi daimi deyildir, quruluşu da fasiləsiz olaraq dəyişir, müasirləşir, istehsalın dəyişməsi ilə çeşidi müntəzəm olaraq dəyişilir. Yeni növ materiallardan və bərkidilmə üsulundan istifadə etməklə ayaqqabılar hazırlanır, istehsal müəssisələri yeni növ avadanlıqlarla təmin edilir, əhali tələbatının səviyyəsi dəyişir və moda yenilənir. Bu baxımdan işdə məhsulun keyfiyyət səviyyəsi və rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi üzrə mümkün məsələlərin tərkibi dəqiqləşdirilmiş və genişləndirilmişdir.
 3. Hər bir hazır məmulatın keyfiyyəti əsasən onun layihələndirmə və hazırlanma keyfiyyətlərindən asılıdır. Odur ki, məmulatların yüksək keyfiyyətini təmin etmək üçün layihələndirmənin və istehsalın bütün mərhələlərində keyfiyyətə qoyulan tələblər bir-biri ilə uzlaşmalıdır. Layihələndirilmənin hər bir mərhələsi üçün keyfiyyətin yaxşılaşdırılmasına xas olan xüsusiyyətlər nəzərə alınmışdır.
 4. Təsdiq edilmişdir ki, yüngül sənayedə MKİ üzrə qərarlar qəbul edərək keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsinin obyektiv nəticələrini bilmək çox vacibdir. Yüngül sənaye məhsulunun texniki keyfiyyətinin qiymətləndirilməsində istifadə etmək üçün tövsiyələr işlənir. Məhsulun rəqabət qabiliyyəti göstəricilərinin qruplarının tərkibi və nomenklaturu müəyyən edilmişdir.
 5. Ayaqqabını xarici təsirlərdən, rütubətdən, mexaniki zədələnmələrdən qorumaq üçün əməli təklif və tövsiyələr verilmişdir.
 6. Ayaqqabının keyfiyyət göstəricilərinin təhlili göstərir ki, hazır ayaqqabı standartların ayaqqabının istehlak göstəricisini xarakterizə edən göstəricilərdən çox onun səviyyəsinin müəyyən edilməsi üçün metodika yoxdur və yaxud mövcud metodikalarla istehlakçıların tələblərinə uyğun keyfiyyət göstəricilərini müəyyən etmək mümkün deyildir. Yəni, planlaşdırmaq və proqnozlaşdırmaq üçün bu göstəricilərdən istifadə etmək mümkün deyil. Ona görə də ayaqqabı fabriklərində istehlakçıların tələblərini öyrənmək üçün sistem yaradılmış və səmərəli yolları təyin olunmuşdur.
 7. Sənaye mallarının saxlanılması üçün əməli təklif və tövsiyələr verilmişdir.
 8. Ayaqqabının keyfiyyətinə olan tələbin yüksəldilməsi və onun istehsalı üçün yeni materiallardan istifadənin , texnoloji əməliyyatların, ayaqqabının keyfiyyətinə nəzarətin gələcəkdə daha da təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətləri bunlardır:
- ✓ üsulların tərtib edilməsi , ayaqqabı və materialların dinamik şəraitdə sınaqdan

keçirilməsinin təkmilləşdirilməsi;

- ✓ hazırda instrumental üsulların səviyyəsi müəyyən edilə bilmədiyi üçün ekspertli qiymətləndirilmənin təkmilləşdirilməsi
- ✓ ayaqqabı və materialların sökülməsinə nəzarət edən cihaz və üsulların tərtib edilməsi
- ✓ sınağın yerinə yetirilmə proseslərinin mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılmasını təmin edən cihazların yaradılması
- ✓ ayaqqabı istehsalında və gön-dəri emalında texnoloji parametrlərlə obyektiv nəzarət üsullarının və cihazların tərtib edilməsi
- ✓ ayaqqabının istismar xassələrinin və materialların texnoloji xassələrinin etibarlı qiymətləndirilməsinin əsaslandırılması.

9. Deyilənlərin yekunu olaraq belə bir qənaətə gəlmək olar ki, daha səmərəli, yaraşılıq, verilmiş formanı qəbul edən və uzun müddət forma saxlayan ayaqqabı istehsal etmək üçün birinci növbədə yararlı fiziki – mexaniki xassəyə malik olan gön materialları olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

- 1) Məmmədov N.R. Standartlaşdırmanın əsasları: Ali məktəblər üçün dərslik.- Bakı: Elm, 2002.
- 2) Məmmədov N.R., Ələkbərov E.B., Aslanov Z.Y., İsgəndərzadə E.B., Əsədov A.M., Məmmədov B.M., Seydəliyev İ.M. Kvalimetriya və Keyfiyyətin idarə edilməsi. Ali məktəblər üçün dərslik .- Bakı: Elm, 2007.
- 3) Z.Y. Aslanov, E.M. Əfəndiyev. Yüngül sənaye məhsulunun standartlaşdırılması və sertifikatlaşdırılması. Bakı, « Elm », 2008.
- 4) Həsənov Ə.P., Həsənov N.N., Vəliməmmədov S.M. Qeyri-ərzaq mallarının əmtəəşünaslığı. «Maarif» nəşriyyatı, Bakı 1987.
- 5) Paşayev B.S, Həsənov Ə.P. Gön – dəridən olan məmulatların konstruksiyası «Çaşıoğlu» nəşriyyatı, Bakı, 1996.
- 6) A.H. Həsənov, V.M. Abbasov, F.F. Quliyev “Süni gönlərin kimya və texnologiyası” Bakı, “Qorqud”, 1998.
- 7) Ə.P. Həsənov, A.H. Həsənov, V.M. Abbasov Gön – ayaqqabı və xəz-malları əmtəəşünaslığı. Dərslik, Bakı, «Maarif » 1999.
- 8) Ə.P. Həsənov, B.S Paşayev Ayaqqabı, qalantereya və xəz mallarının keyfiyyət ekspertizası. Bakı «Təhsil» NPM. 2006.
- 9) S. Vəliməmmədov, Ə. Həsənov, T. Osmanov Gön ayaqqabı malları əmtəəşünaslığı, 1984.
- 10) Qeyri ərzaq mallarının ekspertizasının nəzəri əsasları. Dərslik. Bakı İqtisad Universiteti Nəşriyyatı, 2010.
- 11) A. Quliyev. Əmtəəşünaslıq Bakı «Azərnəşr»-1950.
- 12) Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası (ASE) 19. Bakı. 79.
- 13) Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası (ASE)- 19. Bakı. 76.
- 14) Зыбин Ю.П. – Классификация способов формирования верха обуви, «Кожевно обувная пор-сть», 1960.
- 15) Зыбин Ю.П., Конструирование изделий из кож, 2 изд., М., 1966.
- 16) Андрианов Ю. М., Субетто А. И. Квалиметрия в приборостроении и машиностроении. – М.: Машиностроение, 1990
- 17) Магомедов Ш.Ш. Экспертиза качества и конкурентоспособность кожаной обуви. Ставрополь. Кавказский край. 2001.
- 18) Магомедов Ш.Ш. Надежность кожаной обуви. Ставрополь. Кавказский край. 2001.
- 19) Семенов С.В., Панасенко В.А. Экспертиза качества кожаной обуви. Учебное пособие. Белгород. БУПК. 1998.

- 20) Козлова Т.В. Основные художественного проектирования изделий из кожи. Учебное пособие. М.; Ленпромбытгиздат. 1987.
- 21) ГОСТ 7296-81 - Обувь. Маркировка, упаковка, транспортирование и хранение
- 22) ГОСТ 11373-88 - Обувь. Размеры
- 23) ГОСТ 447-91 - Обувь из кож хромового дубления для военнослужащих. Технические условия
- 24) ГОСТ 26167-2005 - Обувь повседневная. Общие технические условия
- 25) ГОСТ 26165-2003 - Обувь детская. Общие технические условия

İnternet resursları:

- 26) www.azstand.gov.az
- 27) www.Azerbaijans.com
- 28) az.wikipedia.org
- 29) www.yeni.az

MÜNDƏRİCAT

Referat.....	3
Giriş.....	4
I. Yüngül sənaye məhsulu haqqında	6
II. Yüngül sənaye məhsulunun təsnifatı	10
III. Yüngül sənaye məhsulunun keyfiyyət göstəriciləri və istehlak tələbləri.....	18
IV. Yüngül sənaye məhsulunun keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi	26
V. Yüngül sənaye məhsulunun keyfiyyət səviyyəsinin optimallaşdırılması.....	31
VI. Yüngül sənaye məhsulunun keyfiyyətinin qorunub saxlanmasına kömək edən amillər.....	45
VII. Yüngül sənaye məhsulunun keyfiyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi yolları	48
Nəticə və təkliflər	53
Ədəbiyyat	55